

**Jak wspierać aktywność
społeczności
lokalnych w Warszawie?
- uwarunkowania poznawcze
i edukacyjne.**

Bohdan Skrzypczak

**Jak wspierać aktywność
społeczności
lokalnych w Warszawie?
- uwarunkowania poznawcze
i edukacyjne.**

Bohdan Skrzypczak

1 Wstęp do wniosku konkursowego Warszawa Lokalna 2015 r.

2 Program Wzmacniania Wspólnot Lokalnych.

3 M. Kosińska, *Granice miejskości*, „Antropos”, 14/15 2010 Czasopismo naukowe przy Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Śląskiego, file:///Users/Bohdan/Documents/Moje%20dokumenty/WARSZAWA/warszawskie%20laboratorium/miejskość/miejskość.webarchive

4 Zob. E. Soja, *Postmetropolis. Critical Studies of Cities and Regions*, 2000.

5 A. Górka, *Miejskość w dużych, dużych i małych – wspólnoty lokalne czy alienacja w przestrzeni publicznej*, „Acta Universitatis Lodzianae – Folia Geographica Societateconomica” 15, 2013.

6 Zob. www.osl.org.pl

Warszawa jest dynamicznie rozwijającym się miastem, a jego władze zadbały o to, aby z rozwojem infrastruktury i gospodarki nie zapomnieć o rozwoju kapitału społecznego jej mieszkańców¹. Służą temu dokumenty strategiczne, które wyznaczają kierunki i cele działania miejskich biur i wydziałów oraz typy zadań zleczanych do realizacji partnerom społecznym. Najważniejsze to Społeczna Strategia Warszawy – Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2009-2020 oraz wynikający z niej **Program Wzmacniania Wspólnoty Lokalnej na lata 2015-2020**.

Głównym celem programu operacyjnego jest stworzenie warunków do rozwoju wspólnot lokalnych w m.st. Warszawie i zachęcenie mieszkańców Warszawy do włączania się we wspólne działania oraz do inicjowania oddolnych działań na rzecz swojego otoczenia, co prowadzi do poprawy jakości życia, poczucia bezpieczeństwa, zwiększenia identyfikacji z miejscem zamieszkania i budowania tożsamości lokalnej².

Tymczasem w interesującej nas przestrzeni miejskiej bardziej niż wspólnotowość zauważalne jest poczucie wyobcowania, będące efektem sytuacji, w której człowiek poruszając się w rozległych przestrzeniach miasta odczuwa silną dezintegrację. Ważną kategorią przydatną w analizach jest dystans symbolizujący ciągłe zmaganie się mieszkańców z samotnością i wyobcowaniem. „Miejskość” zawiera więc w sobie charakterystyczny paradoks. Z jednej strony związana jest z wyobcowaniem z drugiej³ jest przestrzenią dużego nasycenia kontaktami międzyludzkimi wynikającymi z dużego zagęszczenia mieszkańców na określonym terytorium. Miasto narzuca życie „w tłoku”, ale jednocześnie daje człowiekowi większą wolność, możliwość wyboru, przemieszczania się, której nie ma na przykład w małej społeczności wiejskiej. To z kolei prowadzi do procesu rozwojowego opartego – jak opisują to koncepcje miasta ponowoczesnego⁴ – na zwiększeniu mobilności mieszkańców. Przemieszczanie mieszkańców wewnątrz miasta skutkuje zaś rozluźnianiem się więzi lokalnych i alienacją, a więc burzy tradycyjne układy społeczne, których przejawem była wspólnota lokalna. Obszarem identyfikacji są całe miasta, a nie konkretne dzielnice⁵.

Jak w tych warunkach realizować założenia Programu Wzmacniania Wspólnot Lokalnych? Czy są one wykonalne w realiach metropolii miejskiej? Czy znamy metody skutecznego wspierania wspólnotowej aktywności mieszkańców, a jeśli nie to jak możemy je konstruować? Tego typu pytania zadają sobie osoby i organizacje, które podjęły się realizacji projektu „Warszawa Lokalnie” – mającego być zapleczem informacyjno-metodycznym dla wszystkich zainteresowanych instytucji, liderów, organizacji i grup mieszkańców Warszawy.

Istnieje, co prawda, uniwersalny zasób wiedzy o pracy ze społecznościami lokalnymi określany angielskim pojęciem jako community work, ale mimo wielu podejmowanych inicjatyw mających upowszechnić te kompetencje w polskich samorządach organizowanie społeczności lokalnych nadal jest podejściem słabo rozpoznany. Sytuację komplikuje też fakt iż wypracowane sposoby wspierania społeczności pochodzą z innych uwarunkowań kulturowych (USA, kraje Europy Zachodniej) lub z praktyki mniejszych miejscowości.

W tej sytuacji rozwiązania trzeba dostosowywać lub wypracowywać na miejscu. Projekt Warszawa Lokalnie zakłada:

- po pierwsze adaptowanie i integrowanie różnorodnych znanych metod i narzędzi pracy społecznościowej,
- po drugie poszukiwanie potencjału metodycznego w spontanicznych działaniach mieszkańców.

Niezależnie od źródeł wiedzy konieczna jest uporządkowana refleksja nad różnymi formami i strategiami wspierania wspólnot lokalnych. Właśnie ta potrzeba była źródłem uruchomienia w ramach omawianego projektu Warszawskiego Laboratorium Innowacji Lokalnych. W ramach Laboratorium chcemy zajmować się poszukiwaniem, analizą i dyskusją nad stosowaniem różnych innowacyjnych podejść sprzyjających wspólnotowej aktywności mieszkańców Warszawy. Jak zauważył Zygmunt Bauman w „Razem czy osobno”⁷ *Fizyczna bliskość obcych jest [...] losem mieszkańców miast, dlatego muszą eksperymentować, wypróbować i sprawdzić różne sposoby życia, wierząc, że znajdą wreszcie taki modus vivendi, który uczyni ich współżycie z obcymi możliwe do przyjęcia*. W polskich warunkach Warszawa jest takim szczególnym polem społecznego eksperymentu, bo to do niej docierają w pierwszej kolejności nowe impulsy cywilizacyjne i tam wyłaniają się nowe struktury i procesy społeczne. Współczesna miejskość w dobie dominującej kultury konsumpcyjnej, według Sharon Zukin⁸ opiera się przede wszystkim na kulturowej konsumpcji wartości produkowanych przez miasta: sztuki, mody, muzyki, turystyki, specyficznego stylu życia (rekreacja, restauracje, kluby, kawiarnie). Sposób życia oparty o tego typu konsumpcję - jak podkreśla badający to zagadnienie Paweł Kubicki - wpływa na konstruowanie tożsamości, a miejski styl życia staje się pożądaną wartością i stanowi podstawę definiowania własnej tożsamości przez mieszkańców miast. Styl i jakość życia stają się głównymi atutami rozwojowymi. Przestrzeń publiczna łączy w jednym miejscu rozrywkę i agorę na której deliberuje się i potwierdza swoje statusy społeczne⁹.

7 Z. Bauman, *Razem czy osobno*, Kraków 2003.

8 S. Zukin, *The Cultures of Cities*, Cambridge: Blackwell 1995, s.49.

9 P. Kubicki, *Nowi mieszkańcy. Nowi aktorzy na miejskiej scenie*, s.214 http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/element.desklight-a80c-9c60-9717-4915-9ac2-c595fac8866c/c/Pawel_Kubicki.pdf.

Projekt stawia więc sobie za cel:

- Działanie na rzecz nowej miejskości; podmiotowości wyrażającej się w zawiązywaniu zorientowanych na człowieka (a nie jedynie na rynek i przedsiębiorczość) wspólnotowych miejsc i relacji społecznych, w mieście, stającym się pod ich wpływem przestrzenią przyjazną i obywatelską, rozwijającą się ekonomicznie, ale jednocześnie głęboko humanistyczną. Nie da się tego osiągnąć bez odpowiednio sprofilowanych działań edukacyjnych, uwzględniających wspomnianą specyfikę problemów współczesnego miasta. Konieczna jest *miejska wersja animacji i edukacji społecznej*, dzięki której owa miejskość kształtowałyby się w różnych postaciach podmiotowego współżycia różnych użytkowników miasta
- Wspieranie procesów odnowy relacji sąsiedzkich i społeczno-ściowych. w sytuacji gdy stosunki sąsiedzkie w dużych miastach z roku na rok stają się coraz bardziej powierzchowne. Przeważają kontakty konwencjonalne, ograniczające się do mówienia sobie „dzień dobry” (w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców takie stosunki deklaruje 90% badanych, ale jedynie 40% respondentów twierdzi, że praktykuje taki zwyczaj z większością sąsiadów). Jednocześnie 58% badanych dodaje, że stara się trzymać sąsiadów na dystans i utrzymywać po prostu poprawne relacje. Towarzyskie stosunki sąsiedzkie posiada jedynie 21% mieszkańców dużych miast przy czym podobnie jak we wcześniejszych przypadkach, dotyczy to jedynie kilku wybranych sąsiadów, podczas gdy jedynie 2% mieszkańców ma taką relację z większością sąsiadów¹⁰).
- Refleksyjne monitorowanie nowych trendów i zjawisk w dynamicznym sektorze społecznościowym poprzez partycypacyjne badania i analizy, tak aby móc dokładnie zrozumieć specyfikę tych inicjatyw, a także potrzeby, problemy i motywacje ich twórców. Jest to szansa, aby systematycznie udoskonalać ofertę wsparcia, a także przyczyniać się powstawania innowacji społecznych w obszarze działań lokalnych. Postulat działania uwzględniający osobliwość sektora społecznościowego wydaje się mieć kluczowe znaczenie dla efektywnego i zrównoważonego rozwoju oddolnej aktywności obywatelskiej w Warszawie.

Zakładamy, że efektem tego typu aktywności będzie systemowe zwiększenie dostępu mieszkańców Warszawy do narzędzi i sposobności podejmowania oddolnych działań na rzecz wspólnoty lokalnej.

Chodzi o praktyczne sposoby możliwe do zastosowania przez wszystkich chętnych. To wokół nich koncentrują się działania Warszawy Lokalnej. Narzędzia i metody są testowane lub odnajdywane bezpośrednio w praktyce społecznej. Warszawskie Laboratorium Innowacji Lokalnych ma za zadanie analizować tę mozaikę różnorodnych doświadczeń, by znajdować w nich pewne szersze prawidłowości, ważne do kształtowania systemu wsparcia lokalnych społeczności. Mamy nadzieję, że w wyniku tej pracy wyłoni się rodzaj strategii działania publicznego, czyli jak to ujmuje Michael Sandel teoria wydobyta z praktyki społecznej stymulująco wpłynie na kształtowanie się poczucia¹¹ obywatelskości i wolności w życiu publicznym¹².

Przedstawiany raport jest pierwszym elementem tego rozpisanego na trzy lata procesu refleksji nad uwarunkowaniami miejskiego systemu wsparcia społeczności lokalnych:

- Etap pierwszy (2016 r.) składał się z analizy konkretnych innowacyjnych przypadków lokalnych (5), badań towarzyszących „refleksyjnym praktykom” (5) otwartych seminariów dyskusyjnych (4) oraz metodycznych sesji wewnętrznych dla zespołu projektu (1). Podsumowaniem jest raport, który określa poznawcze ramy w jakich mieszczą się analizowane i dyskutowane praktyki społeczne. Stanowi więc swego rodzaju teoretyczną podstawę do dalszej pracy. Jego praktycznym odniesieniem są opracowane odrębne studia przypadków i refleksje badawcze (znajdują się w odrębnych załącznikach).
- Etap drugi (2017 r.) polegać będzie na: (a) metodycznej dyskusji ukierunkowanej na adaptację i aplikację podejść ujawnionych w przykładach analizowanych w 2016 r., (b) badaniach i analizach działań animatorów podejmowanych w ramach projektu, (c) partycypacyjnych badaniach realizowanych przez partnerów merytorycznych Laboratorium (w pierwszej połowie 2017 r. przeprowadzone będą m. in. badania przez studentów i naukowców WSNiR Uniwersytetu Warszawskiego związane z stosowaniem budżetu partycypacyjnego). Raport kończący ten etap będzie ukazywał jak teoretyczne ustalenia etapu pierwszego oraz działania aplikacyjne z 2017 r. „pracują i sprawdzają się” w systemie wsparcia

Warszawa Lokalnie.

- Etap trzeci (2018 r.) koncentrować się będzie na wypracowaniu rekomendacji ułatwiających wypracowanie kształtu kolejnej edycji projektu Warszawa Lokalnie oraz innych działań prowadzonych w ramach Programu Wzmacniania Wspólnot Lokalnych.

Przedstawiany raport stanowi składową część z czterech rozdziałów:

- 1. Projekt „Warszawa Lokalnie” jako strategia edukacyjna,** który odkrywa pedagogiczne konteksty systemu wsparcia opartego o ideę wspólnoty publicznej.
- 2. Wspólnotowe uwarunkowania aktywności społecznej i obywatelskiej** poświęcony współczesnemu rozumieniu społeczności lokalnej. Aktualne odczytanie tej kategorii poznawczej jest bowiem kluczowe do formułowania praktycznych metod jej wspierania, ponieważ często nie są one tożsame z technikami pomagania obywatelom realizowanych w paradygmacie indywidualnym.
- 3. Miasto – przestrzeń relacji społecznościowych** skupiony na charakterystyce miejskości oraz poszukiwaniu „innej przestrzeni społecznej” jako miejsca, w którym możliwe jest zaistnienie kreatywnych relacji sąsiedzkich
- 4. Zasady wspieranie rozwoju społeczności lokalnej,** będący przewodnikiem po uniwersalnych zasadach pracy społecznościowej oraz ukazujący jej powiązania z ideą i praktyką edukacji środowiskowej.
- 5. Laboratorium – społeczne praktyki wytwarzania innowacji,** który wyjaśnia zasady działania Warszawskiego Laboratorium Innowacji Lokalnych, rozumienie pojęcia lokalnych innowacji oraz charakteryzuje podejmowane w 2016 r. poszukiwania badawcze.

1. Projekt „Warszawa Lokalnie” jako strategia edukacyjna

Miasto jest polem wychowawczym stwierdza W. Przybylski w publikacji „Demokratyzacja miasta”¹³. Ten punkt widzenia na aktywność miejską jest rzadko eksponowany. W oglądzie miejskiego ożywienia częściej przyjmuje się optykę socjologiczną, urbanistyczną czy politologiczną. W prezentowanym raporcie poznawczo-metodologicznym refleksja będzie prowadzona w zakorzenionej w pedagogice społecznej perspektywie *edukacji środowiskowej*. W zastosowanym podejściu w centrum uwagi znajduje się proces wychowania/edukacji zachodzący w środowisku życia. Odbywa się on dzięki społeczności (ludzie i ich relacje), a także poprzez sposoby kształtowania środowiska, jego elementów gospodarczych, przyrodniczych, urbanistycznych, instytucjonalnych. Ważnym kierunkiem tak rozumianej edukacji jest skoncentrowanie uwagi i wysiłku na tym by *edukacja służyła zaaktywizowaniu wartości, sił jednostek i grup społecznych w życiu (...) środowiska lokalnego*¹⁴. Środowiskiem wychowawczym, które przetwarzamy/odtworzamy naszymi praktykami /aktywnością jest w tym ujęciu *lokalna sfera publiczna*¹⁵ – przestrzeń interakcyjna usytuowana na styku sfery życia codziennego i obszaru działań systemowych. W projektowanych i analizowanych w ramach programu Warszawa Lokalnie działaniach uwaga skoncentrowana jest zarówno na przestrzeni społecznej (akcent na interakcje i więzi społeczne) jak i na przestrzeni publicznej (akcent na grę o zasoby i wpływ).

Przyjmując powyższy punkt widzenia patrzymy na program publiczny Warszawa Lokalnie jako edukacyjny proces zmiany uruchamiany w oparciu o innowacje lokalne, które traktowane są jako intencjonalne (lub intencjonowane) środowiska wychowawcze, w których i dzięki którym ludzie podmiotowo nabywają nowych kompetencji oraz nabierają sprawczej siły. W poznawczej analizie środowisko lokalne jest „dynamicznym polem działania społeczności” otwierających możliwości zmian. Klasyczna dla pedagogiki społecznej kategoria „środowisko” traktowana jest w przedstawianym podejściu w pierwszym rzędzie jako otwierająca metafora, a także przestrzeń publicznych interakcji świadomych podmiotów społecznych. Środowisko nie jest więc rozumiane jako gotowa, odgórnie ustalona, względnie zamknięta, społecznie kontrolowana konstrukcja, ale bardziej jako „przestrzeń edukacyjna” – otwarta, niekontrolowana, nie w pełni gotowa, a mimo to (albo właśnie dlatego): *umożliwiająca oddolne podmiotowe i kreatywne współtworzenie aprobowanych wzorów kultury, pożądanых praktyk społecznych oraz instytucji edukacyjno-wychowawczych*¹⁶.

¹³ W. Przybylski, *Problemy ruchów miejskich*, (w) *Demokratyzacja miasta* Debata Fundacji Barorego lipiec 2012, http://www.barorego.pl/upload/publikacje/DEBATA_Demokratyzacja%20miasta.pdf

¹⁴ Theiss W., *Radlińska*, *Wydawnictwo Akademickie „Zak”*, Warszawa 1984, s. 84.

¹⁵ Szeroko charakteryzuje tę przestrzeń praca: E. Wnuk-Lipińska, *Socjologia życia publicznego*, Warszawa 2006.

¹⁶ Theiss W., *Wstęp*, „Pedagogika Społeczna” 2011, nr 3-4.

Jeśli zauważymy za Jerzym Szackim, że normy i znaczenia kierujące działaniami ludzi tkwią nie tylko w głowach, lecz przede wszystkim w ich praktykach¹⁷ to na pierwszy plan wysuwa się nie środowisko, a uczestnictwo człowieka w określonym rodzaju aktywności społecznej lub publicznej¹⁸.

1.1. Wychowanie poprzez publiczne zaangażowanie

Stąd w programie uwaga skupiona została na pobudzaniu wszechstronnie rozumianej aktywności mieszkańców. Z kolei wychowanie rozumiane jest jako proces zawierający kształtowanie umiejętności i kompetencji oraz nabywanie postawy obywatelskiej co może być rozwijane przynajmniej na dwa sposoby:

Po pierwsze – poprzez społeczną i publiczną aktywność. *Wychowuje się tym, w jaki sposób podejmowane są decyzje – czy zapadają przy milczącym sprzeciwie mieszkańców, czy raczej są wykuwane w publicznym sporze. Obywatele wzrastając w takiej demokracji miejskiej, przyswajają sobie jej praktyki, nawet ich nie nazywając*¹⁹. Żeby włączać się w sprawy publiczne, trzeba umieć to robić, trzeba posiadać umiejętności obywatelskie (*civic skills*) nabywane przede wszystkim poprzez działanie w środowisku lokalnym¹³. W klasycznej kategoryzacji partycypacji publicznej S. Langton rozróżnił aktywność publiczną (*public action*) i zaangażowanie obywateli (*public involvement*)²⁰. Aktywność publiczna to rodzaj inicjowanego i kontrolowanego przez obywateli włączania się w regulowanie spraw publicznych po to, by wpłynąć na decyzje podejmowane przez przedstawicieli władz publicznych lub wyborców. Aktywność publiczna jest podejmowana spontanicznie, np. wówczas gdy obywatele lobbują, organizują protesty czy akty nieposłuszeństwa obywatelskiego. Czasami może być celowo rozwijana przez profesjonalnych animatorów/organizatorów społeczności. Ten rodzaj strategii podnoszenia partycypacji publicznej określa się jako strategię oddolną. Z kolei zaangażowanie obywateli to typ partycypacji publicznej, który obejmuje inicjowane i kontrolowane przez władze publiczne działania podejmowane po to, aby zapewnić wypracowywanym decyzjom możliwy konsensus oraz wsparcie i przychylność obywateli. Działania te prowadzone są w toku wypełniania statutowych zadań administracyjnych lub zarządczych, muszą więc być planowe i zorganizowane. Z natury mają one charakter działań odgórnych, jest więc to strategia odgórna.

Zadania realizowane w ramach Warszawy Lokalnej możemy usytuować pomiędzy tymi dwoma strategiami ponieważ są one co prawda inicjowane przez samorząd lokalny, ale powierzone organizacjom pozarządowym, po to by były usytuowane możliwie blisko spontanicznej aktywności obywateli.

Drugim obszarem wychowania w środowisku miejskim jest słowo²¹. Mówienie o mieście jakiego chcemy, zmienia to miasto. Podczas opowiadania następuje nie tylko uporządkowanie wiedzy na temat świata zewnętrznego, ale zostają wytworzone określone schematy postępowania w nim. Uzyskanie nowej świadomości i rozumienia przeżytych zdarzeń jest często równoznaczna z innym ich doświadczaniem. Inspirująca teoretycznie w tym względzie może być kulturowa koncepcja narracji, zgodnie z którą opowieść jest współtworzona społecznie, co oznacza, że to kultura wspólnoty lokalnej dostarcza scenariuszy postępowania²². Przy takim podejściu chcąc zmieniać rzeczywistość w naszym mieście musimy świadomie wytwarzać społeczne imaginaria, które Charles Taylor definiuje jako: *sposoby, w jaki ludzie wyobrażają sobie swoją społeczną egzystencję, jak przystosowują się do innych; także oczekiwania, które zwykle się spełniają, oraz głębsze normatywne koncepcje i obrazy, leżące u ich podstaw, (...) to wspólne rozumienie spraw, umożliwiające wspólne praktyki i powstanie poczucia prawomocności podzielanego przez szerokie grupy społeczne*²³. Proces przekształcania imaginarium polega na reinterpretacji uprzednio podzielanego powszechnie zbioru przekonań. Podejmowane w ramach działań nowe idee i teorie układają się w dyskurs, dzięki któremu ludzie motywowani są do angażowania się w nowe praktyki. Można więc przyjąć, że dyskurs jest pewną formą praktyki społecznej. Używając pojęcia dyskurs nie zawężamy się do *czegoś, co zasadniczo ogranicza się do sfery mowy i pisma, lecz – rozumiemy przez niego – każdy zespół elementów, w którym konstytutywną rolę odgrywają relacje. Oznacza to, że elementy te nie poprzedzają owej struktury relacyjnej, lecz są przez nią ustanawiane. Toteż relacja i obiektywność są synonimami*²⁴.

Podejmując działania wspierające partycypację społeczną i publiczną należy uwzględnić obiektywne czynniki hamujące tego typu procesy. Jak podkreśla Tomasz Kaźmierczak²⁵ badania empiryczne pokazują, że stopień włączania się ludzi w kwestie publiczne zależy od ich statusu socjoekonomicznego: im wyższa jest pozycja danej osoby, tym większe prawdopodobieństwo angażowania się w praktyki partycypacyjne. Status socjoekonomiczny w analizach tych traktowany jest przede wszystkim jako miara podstawowych zasobów jednostki.

¹⁷ Szacki J., *Ohietywizm i subiektywizm w socjologii*, [w:] *Racjonalność, nauka, społeczeństwo*, H. Kozakiewicz, E. Mokrzycki, M. Siemek (red.), PWN, Warszawa 1989, s. 389.

¹⁸ Urbanik-Zajac D., *Snodawisko – historyczne i teoretyczne pojęcie pedagogiki społecznej?* [w:] Piekarski J., Plich L., Theiss W., Urbanik-Zajac D. (red.) *Edukacja społeczna wobec problemów współczesnego człowieka i społeczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 136.

¹⁹ Przybyłski, op. cit.

²⁰ S. Langton, *What is Citizen Participation?*, [w:] S. Langton (red.), *Citizen Participation - from the State of the Art*, Lexington Books, Lexington 1978; Szerzej kategoryzacje Langtona w: T. Kaźmierczak, *Partycypacja publiczna. Pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] A. Olech (red.), *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnym lokalnej*, ISP, Warszawa 2011.

²¹ Przybyłski, op. cit.

²² Nowak-Dziemianowicz M., *Czy świat człowieka ma postać narracji? O możliwościach badania, rozumienia i zmiany*, [w:] *Narracja – krytyka – zmiana. Praktyki badawcze we współczesnej pedagogice*, E. Kurantowicz, M. Nowak-Dziemianowicz (red.), Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2007.

²³ T. Kaźmierczak, *O czynnikach warunkujących partycypację publiczną i strategich jej podnoszenia (w) Partycypacja publiczna w praktyce. Dwa modele uczestnictwa mieszkańców w podejmowaniu decyzji*, red. A. Olech, ISP, Warszawa 2013, s. 15-18.

²⁴ Laclau E., *Rozum populistyczny*, Wydawnictwo DSW, Wrocław 2009, s. 63.

²⁵ Kaźmierczak, op. cit.

W tym ujęciu zatem osoby o niższym statusie społecznym partycypują mniej nie dlatego, że nie mają po temu szans i możliwości, ale dlatego że ich zasoby wiedzy i umiejętności (wykształcenie), zasoby finansowe (bogactwo) i siła wpływu (pozycja zawodowa) są mniejsze. Ten sposób wyjaśniania włączania się w praktyki partycypacyjne określony został modelem zasobów (*resource model*)²⁶. Lista zasobów istotnych z punktu widzenia angażowania się obywateli w sprawy publiczne obejmuje także inne ich rodzaje, przede wszystkim są to umiejętności obywatelskie i sieć kontaktów społecznych.

Swoje zasoby można jednak powiększać, zwłaszcza poprzez nawiązanie społecznych relacji ze współobywatelami – po prostu sąsiadami. Praktykom partycypacyjnym sprzyja posiadanie gęstej sieci kontaktów społecznych. Zdecydowanie częściej w życie publiczne włączają się osoby, które są w relacjach nie tylko z rodziną i swoim kręgiem przyjaciół, ale także z sąsiadami i innymi osobami ze społeczności lokalnej. Obok partycypacji obywatelskiej (aktywność w życiu publicznym, politycznym) niezbędna jest partycypacja społeczna, a więc aktywność o charakterze społecznym związana np. ze spędzaniem wolnego czasu, realizowaniem pasji czy pomaganiem osobom słabszym. Dzięki tego typu partycypacji ludzie uczą się społecznej komunikacji, nabywają kompetencji organizacyjnych, stają się częścią kultury współpracy. Poprzez związane w ten sposób sieci relacji społecznych zdobywają dostęp do zasobów, które z kolei pozwalają skutecznie włączać się w sprawy publiczne. W ten sposób tworzy się kapitał społeczny, który zwiększa gotowość do podejmowania przez członków społeczności współpracy.

Biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania można założyć, że edukacyjne oddziaływanie pobudzające partycypację skupione powinno być przede wszystkim na trzech aspektach: (1) rozwijaniu indywidualnych zasobów mieszkańców-obywateli, (2) pomnażaniu opartych na zaufaniu i współpracy lokalnych sieci społecznych, (3) doświadczaniu podmiotowości i sprawczości w życiu publicznym. Edukacja oparta o partycypację publiczną wyrażana jest za pośrednictwem zinstytucjonalizowanych reguł, które mogą mieć charakter formalny i celowy (wdrażane w jawny i zorganizowany sposób) lub przejawiać się i mieć umocowanie w funkcjonującym, niesformalizowanym zwyczaju.

Projekt Warszawa Lokalnie poszukuje formuły zintegrowanego wsparcia procesów partycypacji społecznej i publicznej opartej o działania w społecznościach lokalnych opartych o:

- (a) **wspieranie procesów budowy tzw. potencjału społeczności²⁷**,
po to by jej członkowie posiadali taką wiedzę i umiejętności, dzięki którym zrozumieliby swoje problemy i byliby zdolni podjąć zorganizowaną współpracę ukierunkowaną na wspólne ich pokonanie (strategia oddolna)
- (b) **wzmacnianie lub poszukiwanie i wdrażanie takich zinstytucjonalizowanych reguł partycypacji**,
które byłyby w stanie skutecznie zaprosić obywateli do zaangażowania w praktyki partycypacyjne. Zastosowanie tego modelu w odniesieniu do strategii odgórnej oznacza, że poszukiwanie skutecznych reguł partycypacji i sposobu ich implementowania powinno się odbywać w procesie starannej analizy (lokalnych) uwarunkowań – rozważenia tego, jakie mechanizmy należy uruchomić, aby trafiły obywatelom do przekonania i zachęciły ich do udziału w praktykach partycypacyjnych (czyli by uruchomiła się strategia oddolna) .
- (c) **wykorzystanie lub inspirowanie ruchów społecznych mieszkańców** czyli jak to ujmują Manuel Castells *celowych działań zbiorowych, których wynikiem – zarówno w przypadku zwycięstwa, jak i niepowodzenia – jest przekształcenie wartości i instytucji społeczeństwa*²⁸ Niezależnie od tego, czy działania ruchu społecznego np. ruchu miejskiego, uważa się za efektywne czy też nie, już samo podjęcie owych działań może generować zmianę w wymiarze symbolicznym, świadomościowym, wpływając na system wartości mieszkańców czy władz. Kulturową konsekwencją istnienia i działań ruchów społecznych jest upowszechnienie pewnych idei i wartości (i ich rozumienia). Ważne jest też przejęcie języka, jakim się posługują, (...) a tym samym – wartości i idei, o których mówią²⁹(miejski ruch społeczny).

1.2. Wspólnota publiczna jako idea edukacyjna

Warszawa Lokalnie to przykład programu publicznego, a więc systemowego, uporządkowanego działania samorządu miejskiego (zobiektywowanego i opartego na badaniach i wiedzy), podejmowanego w celu rozwiązywania jakiegoś problemu zbiorowego. Głównymi narzędziami tak uprawianej polityki publicznej są według Andrzeja Zybały³⁰ regulacje (prawne, ale także samoregulacje różnych grup obywateli), perswazja, współpraca, argumentowanie, debatowanie, badanie, tworzenie pozytywnych bodźców do przyjmowania oczekiwanych postaw, wskaźniki efektywności działań, ewaluacja, ekspertyzy, instytucje lub sieci współpracy organizacji społecznych). Skonstruowana według powyższego przepisu interwencja publiczna (programy i polityki publiczne) staje się dzisiaj jednocześnie szansą (wsparcie finansowe, prawne, instytucjonalne) i zagrożeniem (narzucenie swojej instrumentalnej strategii i celów/wskaźników) dla obywateli i społeczności lokalnych.

W kontekście działań edukacyjnych interesujący wydaje się punkt widzenia na programy publiczne wyrażone przez M.E. Krafta i S.R. Furloga, którzy stwierdzają, że: *mogą być rozumiane jako instrumenty, poprzez które społeczeństwa regulują same siebie i usiłują ukierunkowywać ludzkie zachowania w akceptowalnych kierunkach*³¹). To drugie stwierdzenie jest szczególnie ważne, ponieważ wskazuje na intencję świadomego i celowościowego kształtowania postaw społeczeństwa. Ma więc charakter edukacyjny lub wychowawczy (akcent na postawy). Brytyjskiego Institute for Government wskazuje między innymi, że centralnym elementem polityki publicznej jest wpływanie na ludzkie zachowania: *Większość celów polityki publicznej służy kształtowaniu i zmienianiu naszego zachowania. Jako obywatele, społeczności i decydenci chcemy zatrzymać „złe zachowania”: ludzie niszczą nasze samochody, kradną naszą własność czy zagrażają naszym dzieciom. Chcemy wspierać „dobre zachowania”: wolontariat, udział w wyborach czy powtórne wykorzystywanie odpadów. Czasami chcemy nawet trochę pomóc sobie, aby robić „dobre rzeczy”: oszczędzać trochę więcej, jeść trochę mniej czy ćwiczyć trochę więcej – jednakże możemy być nieco ambiwalentni co do tego, jak i na ile chcemy, aby państwo interweniowało w kwestie tych zachowań*³².

Nowoczesna polityka publiczna jest więc pedagogiczna. Zawiera w związku z tym odwołanie do pewnego rodzaju wzorca – ideału wychowawczego. Działanie pedagogiczne w przestrzeni publicznej jest też polityczne, ponieważ w przeciwieństwie do socjalizacji (dopasowanie do świata jaki jest) tworzy przestrzeń wychowania ludzi, które jest zawsze przygotowaniem do społeczeństwa, którego (jeszcze) nie ma.

Wychowanie jest więc celowym działaniem interwencyjnym, w którym staramy się przygotować ludzi do pewnej wizji świata pożądanego a nie realnie istniejącego. Ważne jest jednak czyja jest wizja owego pożądanego świata. Proces tworzenia konstruktów przyszłego świata to w dużej mierze domena polityki, to w debacie politycznej tworzymy bowiem wzorce lepszej przyszłości, zawsze jest to związane z niezgodą na to co jest. W projekcie Warszawa Lokalnie zaprasza się do społecznego kształtowania tej wizji społeczności lokalne. Zachęca się do wytwarzania lokalnej sfery publicznej, miejsca kontaktów międzyludzkich, wspólnego działania, a przede wszystkim obszaru, z którym mogą identyfikować się jego mieszkańcy. Jest więc areną działań społecznych, które wskazują w jakim stopniu rozwinięte jest poczucie wspólnoty lub przeciwnie, jak duży jest jego rozpad. Postrzeganie siebie jako członka wspólnoty powoduje przenoszenie niektórych aspektów życia prywatnego do strefy publicznej, zaś lokalna społeczność zapewnia jej mieszkańcom poczucie bezpieczeństwa, wzmocnienie oddolnej kontroli społecznej. Dzięki niej rodzice nie mają większych obiekcji przed wypuszczeniem dzieci samych z domu by spędzały czas na wspólnych zabawach. Należy jednak zauważyć że miejsca silnie zdominowane przez wspólnoty lokalne tracą jednocześnie charakter publiczny dla osób z zewnątrz. Obycy intuicyjnie czują się w takich miejscach intruzami.

Gdy przyjmujemy edukacyjną perspektywę oddziaływania programu publicznego można za Gertem Biestą³³ rozróżnić przynajmniej trzy możliwe strategie pedagogiczne:

- (a) „pedagogika dla ludzi/publiczności” („for the public”)
Celem aktywności jest sfera publiczna, edukacja zaś jest formą instrukcji. W tym podejściu miasto można porównać do wielkiej szkoły w ramach której działa wielu edukacyjnych agentów, którzy instruuja innych jak działać publicznie. Cechą charakterystyczną jest dążenie do ujednoczenia oddziaływania edukacyjnego do jednego pożądanego wzorca/instrukcji. Mamy więc do czynienia z nauczaniem ludzi obywatelstwa podobnie jak się to dzieje w tradycyjnie pojmowanej lekcji szkolnej. Ten sposób widzenia na procesy edukacyjne jest w wyraźnej sprzeczności z logiką procesów demokratycznych, które wymagają podmiotowości i samodzielności przy podejmowaniu aktywności i decyzji.
- (b) „pedagogika poprzez ludzi/publiczność” („of the public”)
W tym podejściu edukacja nie przychodzi z zewnątrz, ale poprzez uruchamianie wewnętrznych procesów i praktyk demokratycznych które prowadzą do aktywowania kolektywnego uczenia.

³⁰ A. Zybała, *Polityki publiczne. Doświadczenia w tworzeniu i wykonywaniu programów publicznych w Polsce i innych krajach*, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2012.
³¹ Kraft M. E., Furlong S. R., *Public Policy Politics. Analysis and Alternatives*, CO Press, Washington 2007, s. 26.
³² MINDSPACE: *Influencing behaviour through public policy*, Institute for Government, [online:] <http://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/MINDSPACE.pdf>

³³ Biesta G., *Making Pedagogy Public. For the Public or in the Interest of Publicness*, [w:] *Problematising of Public Pedagogy*, J. Burdick, A. Sandlin, M. Malley (eds.), Routledge, New York-London 2014, s. 22.

Tym razem świat jest wielką szkołą dla dorosłych. Edukacja odbywa się poprzez facylitowanie procesów uczenia, jest formą kolektywnego uczenia obywatelskiego i politycznego. W tym ujęciu często zdarza się potraktować zagadnienia polityczne i gospodarcze jako zjawiska uczenia, pedagogizować problemy społeczne i obciążyć odpowiedzialnością za ich rozwiązanie zbiorowości/ społeczności lokalne.

(c) „pedagogika wspólnoty publicznej” („public togetherness”)

Edukacja i refleksja rozwijana w tym paradygmacie jest oparta o podejście aktywne, demonstrujące i eksperymentalne. Aktywne dlatego, że kreuje nowe rozwiązania, alternatywy, próbuje odzyskać realne możliwości działania dla różnych form zbiorowego współpracy. Demonstrujące ponieważ pokazuje, że można porzucić wzory pochodzące z rynku, a więc podejścia indywidualistycznego/sprywatyzowanego. Eksperymentalne, bo odkrywające nowe drogi aktywności, nie związane wyłącznie z dążeniem do maksymalizacji zysków, ale polegające na solidarności i wykorzystaniu potencjału ludzi. Strategia ta nie koncentruje się na indywidualnych kompetencjach, ale na kooperacji, akcentując tworzenie społeczności funkcjonujących w różnorodnym społeczeństwie.

Warszawskie Laboratorium Innowacji Lokalnych skupia się właśnie na mechanizmach edukacyjnych prowadzących do wytwarzania *wysokiej jakości wspólnoty publicznej*. W tym podejściu akcentuje się szczególnie te wartości, które tworzą dobra publiczne o charakterze dobra wspólnego. Proces ten nie jest wolny od napięć a nawet konfliktów. Szczególnie często może pojawić się sprzeczność pomiędzy interesem indywidualnym i publicznym. Ich pogodzenie, często polegające na podporządkowaniu się interesowi publicznemu nie jest procesem naturalnym, wymaga negocjacji i uczenia się współdziałania i zrozumienia uwarunkowań współzależności³⁴.

W edukacyjnym tworzeniu wspólnoty publicznej dwie aktywności wydają się szczególnie ważne:

- *edukacja nieformalna dziejąca się w przestrzeni publicznej silnie powiązana z życiem codziennym,*

Edukacja nieformalna to trwający przez całe życie proces kształtowania się postaw, wartości, umiejętności i wiedzy na podstawie różnych doświadczeń oraz wpływu edukacyjnego otoczenia (rodziny, znajomych, środowiska pracy, zabaw, rynku)

oraz oddziaływania mass mediów. Zaletą edukacji nieformalnej jest to, że zazwyczaj nie narzuca sztywnych ram procesu uczenia się, a często wprost łączy się z zabawą lub rozrywką. Sposobności do takiej samoedukacji są szczególnie silne poza murami instytucjonalnych, w publicznej przestrzeni.

- *pobudzone przez aktywistów społecznych nowe publiczne dyskursy kulturowe*³⁵ (Sandlin, Malley, Burdick 2010).

Zadaniem aktywistów społecznych jest tworzenie nowych idei dotyczących organizacji życia społecznego, ale także angażowanie się w praktyczne testowania tych pomysłów w rzeczywistości. Ich siła wynika z faktu, umożliwiają ponowne kształtowanie demokratycznych wartości. Działania aktywistów są specyficzną formą pedagogiki operującą w publicznej przestrzeni, która łącząc wymiar edukacyjny z polityką jest mocno osadzona w sferze publicznej³⁶.

2. Wspólnotowe uwarunkowania aktywności społecznej i obywatelskiej

Świat społeczny stoi przed dwiema możliwościami - jedną jest atomizacja zbiorowości społecznych, stan ich społecznego rozproszenia, to, co tak charakterystycznie występuje w najbardziej zagęszczonych aglomeracjach współczesnych. Drugą możliwością jest odnowienie społeczności, w której elementy wspólnoty kulturowej, wzajemnych zależności wynikających z organizacji społecznej, byłyby znów stopione w jedną więź społeczną. P. Rybicki konkluduje: „[...] wydaje się, że na bazie silnie zespolonych społeczności - struktur społecznych małych i średniego rzędu, mogłoby najbardziej zostać przewycięzione to, co jest niebezpieczeństwem i zagrożeniem wielkich społeczności - rozdzielnie więzi społecznej opartej na kulturowych współzależnościach i więzi wynikającej z wzajemnych zależności między ludźmi³⁷ .

Wspólnotę lokalną można rozumieć jako fragment społeczeństwa tworzący całość kulturową, będący jednocześnie funkcjonalną przestrzenią, która jest przedmiotem identyfikacji i długotrwałej integracji między skupionym na niej zespołem wartości materialnych, estetycznych i symbolicznych a konkretną społecznością. Dzięki temu owa społeczność może na tym obszarze zaspokajać spontanicznie swe różnorodne potrzeby z zakresu kultury, osiągając poczucie integracji społecznej i możliwości rozwoju. Co najważniejsze, wartość obszaru kulturowego zawdzięcza nie tyle obiektywnie wysokim walorom przestrzeni, ale istnieniu grupy ludzi, którzy się z nim się identyfikują i w nim działają.

2.1. Wspólnota lokalna – społeczne marzenie

Pragnienie wspólnoty opiera się na dążeniu do społecznej całości i identyfikacji, oznacza brak egoistycznej rywalizacji cechującej nowoczesne społeczeństwo. *Ideał wspólnoty stawia jedność ponad różnicę, bezpośredniość ponad mediację, współodczuwanie ponad uznanie ograniczeń własnego rozumienia innych z ich punktu widzenia³⁸*. Wspólnota jest marzeniem, wyrażającym pragnienie transparentnych związków opartych na społecznej bliskości, które wywołuje pozytywne skojarzenia, związane ze „swojskością”, akceptacją, emocjonalną bliskością i ciepłem. W obrębie wspólnoty jednostki są zakorzenione w silnej społecznej sieci krewnych i przyjaciół, z którymi buduje bliskie więzi emocjonalne poprzez relacje „twarzą w twarz”.

Ludzie żyjący we wspólnocie należą wzajemnie do siebie i czerpią korzyści oraz posiadają i użytkują wspólne dobra³⁹. Występuje w roli synonimu raju utraconego, do którego mamy nadzieję kiedyś powrócić. Jak pisze Zygmunt Bauman⁴⁰ – *wspólnota to przede wszystkim ciepłe miejsce, przytulne i wygodne. Jest jak dach, pod którym chronimy się przed ulewnym deszczem, jak kominek, przy którym w mroźny dzień grzejemy dłonie. Tam na ulicy czyhają wszelkiego rodzaju niebezpieczeństwa; gdy wychodzimy, musimy być czujni, uważać, z kim rozmawiamy, w każdej chwili mieć się na baczności (...). We wspólnocie wszyscy się dobrze nawzajem rozumiemy, wierzymy w to co słyszymy; na ogół czujemy się swojsko (...). We wspólnocie możemy nawzajem liczyć na życzliwość. Jeśli się potkniemy i upadniemy, inni pomogą nam stanąć z powrotem na nogi. (...) Powinnością wspólnoty jest pomoc wzajemna, mamy więc prawo się spodziewać, że pomoc, której potrzebujemy nadejdzie. Jawi się ona więc jako normatywny ideał, który wskazuje, jak powinny być zorganizowane relacje społeczne.*

Wspólnoty są także silnie krytykowane. Iris Marion Young podkreśla, że *marzenie to jest zrozumiałe, ale politycznie problematyczne, gdyż ludzie nim motywowani będą próbować tłumić występujące pomiędzy nimi różnice lub domyślnie wykluczać ze swoich grup politycznych osoby, z którymi się nie identyfikują. Ponadto, promowana przez ten ideał wizja małych, opartych na relacjach twarzą w twarz, zdecentralizowanych grup, jest nierealistyczną wizją w warunkach polityki transformatywnej w masowych społeczeństwach miejskich⁴¹* (Young 2010: 1). Często spotykana jest też krytyka wspólnoty jako ostoi zaściankowości i tradycjonalizmu. Erich Fromm⁴² wskazywał z kolei, że ludzie funkcjonujący we wspólnotowej izolacji mają tendencję do zachowań irracjonalnych i impulsywnych, są podatni na demagogię i wpływy ruchów totalitarnych. Tłumi ona indywidualność i narzuca jednostce określony system wartości. Wspólnota stanowi ostoję autentyczności, jakiej poszukują jednostki w społeczeństwie. Jednak trudno w jej obrębie mówić o indywidualnej wolności, jednostka znajduje się bowiem pod wpływem sił, które ją przerastają i które przeciwstawiają się jej twórczej aktywności.

Ważne jest wspólne w nim przebywanie i użytkowanie. Spoiwem jest kapitał społeczny członków społeczności, który:

- ułatwia współdziałanie w obrębie grup i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów⁴³. *Nie jest pojedynczą jednostką, ale całością wielu różnych jednostek posiadających dwie wspólne cechy: Wszystkie one zawierają pewne aspekty struktury społecznej oraz ułatwiają działania indywidualów, którzy znajdują się wewnątrz struktury⁴⁴*

37 P. Rybicki, *Struktura społecznego świata*, PWN, Warszawa 1979, s. 719-720.

39 Tönnies F., *Wspólnota i stowarzyszenie*, PWN, Warszawa 1988, s. 46.

40 Bauman Z., *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008, s. 6-7.

41 Young I. M., op. cit., s. 1.

42 Fromm E., *Ucieczka od wolności*, Wydawnictwo, Czytelnik, Warszawa 2000.

43 Fukuyama F., *Wielki wstrząs: natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*, H. Komorowska, K. Dorosz (tłum.), Bertelsmann Media, Warszawa 2000, s. 20.

44 Coleman J.S., *Foundation of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge 1990, s. 302.

45 Bourdieu P., *The forms of capital*, w: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, (ed.) Richardson J., Greenwood, New York, 1986, s. 248.
46 Hanifan L.J. (1916), *The rural school community center*, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 67, s.130.

47 W klasycznym ujęciu G. A. Hillary z 1955 r. identyfikuje 94 definicje community, z których 69 ma trzy cechy: (1) istnienie interakcji społecznych; (2) wyodrębnione terytorium; (3) wspólne więzi łączące mieszkańców (Bell, Newsby 1971).
48 Tadeusz Plich w Encyklopedii Pedagogicznej wskazuje trzy cechy środowiska lokalnego: (1) wyodrębnione terytorium zamieszkałe przez ludzi traktujących ten obszar jako swój; (2) kompleks instytucji; (3) poczucie przynależności. (Plich, Środowisko lokalne. Encyklopedia Pedagogiczna, Warszawa 415)

49 Crow G., Allan G., *Community life. An introduction to local social relations*, Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf 1994, s. 3-4.

50 Etzioni A., *Wspólnota odpowiedzialna: perspektywa komunitarystyczna*, [w:] *Komunitarianie. Wybór tekstów*, P. Śpiewak (red.), Fundacja ALETHEIA, Warszawa 2004, s. 182.

- pozwala poszczególnym jednostkom pozyskać ważne i trudno dostępne im zasoby, Jest to *zespół rzeczywistych lub potencjalnych zasobów, które są połączone z posiadaniem trwałej sieci bardziej lub mniej zinstytucjonalizowanych związków wspólnych znajomości lub identyfikacji*⁴⁵

Stosując określenie kapitał społeczny – pisała już w 1912 r wizytatorka szkolna D. Hanifan - *odnoszę go do powszechnego rozumienia kapitału, ale do jego sensu w przenośni. Nie chodzi tu o realny majątek, osobistą własność czy też odłożoną gotówkę, ale raczej o to, co czyni owe konkretne rzeczy użytecznymi w większości codziennych sytuacji. Czyli o pomyślność, wspólnotę, wzajemną sympatię i społeczne relacje między grupami jednostek i rodzinami*⁴⁶.

Pojęcie wspólnoty lokalnej jest mocno powiązane z terminem środowisko lokalne, które obok tożsamość, przestrzeń interakcji, więzi, terytorium⁴⁷ dodaje kompleks istniejących tam instytucji, świadczonych usług oraz krajobraz kulturowy i przyrodniczy⁴⁸. Inspirującą typologię wspólnoty podają G. Crow, G. Allan⁴⁹, którzy wskazywali na trzy odmienne wspólnoty lokalnej:

- *Territorial community* - wspólne zamieszkanie i dzielenie związane ze wspólnym terytorium;
- *Interest community* - łączącą poza-terytorialne wartości (pochodzenie etniczne, religia, pasje, zawód);
- *Spirit community/community of attachment* czyli duchowe poczucie wspólnoty.

Wymienione w powyższych definicjach części składowe wspólnoty można potraktować jako pedagogicznie wytyczne mówiące jak skonstruować społeczeństwo, które chroni swych członków przed sobą nawzajem. Bowiem jak pisał Amitai Etzioni: *Jedynie wspólnota, która jest wrażliwa na wszystkie „prawdziwe potrzeby” swych członków – zarówno ze względu na treść jej rdzennych i zarazem podzielanych wartości, jak i na społeczne formy- może zminimalizować konieczne do utrzymania porządku sankcje i związane z autonomią niebezpieczeństwa. (...) Choć jest całkiem prawdopodobne, że w pełni autentyczna wspólnota stanowi utopijną wizję to jednak wizja ukierunkowana na osobiste i zbiorowe wysiłki podejmowane przez uczestników życia społecznego i do jej zrealizowania może przybliżyć*⁵⁰.

Reakcją na tę sytuację jest poszukiwanie alternatywnych więzi i jakichkolwiek wspólnot, które oferowałyby choć namiastkę funkcjonowania w grupie i niwelowały negatywne skutki osamotnienia będącego efektem codziennej egzystencji w tłumie ludzi. Pomocy nie przynosi już, jak kiedyś, tradycja oraz świat wartości, który staje się coraz bardziej ambiwalentny. Obecnie badacze lokalności zwracają szczególną uwagę na przekształcenia samego charakteru wspólnot lokalnych wynikające ze współczesnych uwarunkowań. Na naszych oczach rozmywają się wzory tożsamościowe, więzi niewielkich terytorialnych. Zdaniem Manuela Castellsa następuje wyraźne przesunięcie ku związkom trzeciego rzędu, które opierają się na sieciach skoncentrowanych wokół jednostki – co określa mianem „społeczności spersonalizowanych” stanowiących przypadek sprywatyzowania życia społecznego⁵¹. Pod wpływem takich działań tradycyjne hierarchie, wartości wzory zachowań mogą ulec redefinicji.

2.2. Lokalność – mała ojczyzna

Zmienia się też pojmowanie innej kluczowej dla nas kategorii poznawczej jaką jest lokalność. Stała się ona współcześnie przedmiotem szczególnego zainteresowania nauk społecznych proponujących zredefiniowanie tego pojęcia, wiążanego dotąd głównie z kulturą tradycyjną, a więc sprowadzanego tylko do terytorium (realnej przestrzeni). W nowoczesnych społeczeństwach, wewnątrznie zróżnicowanych i wplecionych w różnorodne konteksty medialne, zatracą rację bytu rozumienie lokalności jako kategoria wyłącznie przestrzennej, która stanowi paradygmat tradycyjnej społeczności lokalnej. Pewnego typu „unieważnienie terytorium” charakterystyczne doby Internetu, inspirowane i przyspiesza proces nawiązywania kontaktu przez jednostki rozproszone w wielorakiej przestrzeni. Nowe formy elektronicznej komunikacji wyzwalają „proces wytwarzania sąsiedztw wirtualnych, zdefiniowanych już nie przez terytorialne granice czy kryteria administracyjne. Choć owym sąsiedztwom „pozornie brakuje więzi typu face-to-face, a więc bezpośredniej interakcji społecznej, ale ich siła polega na czymś innym - na umiejętności mobilizowania i przekształcania relacji między ludźmi w ich przestrzeniach życia.

Znaczący wpływ na przemodelowanie i redefinicję tego pojęcia wywarł Arjun Appadurai⁵², autor koncepcji „wytwarzania lokalności” jako struktury odczuwania, która kieruje nas w stronę wytwarzania sąsiedztw wirtualnych lub medialnie zapośredniczonych.

51 Castells, op. cit.

52 A. Appadurai, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, tłum. Z. Pucek, Kraków: Universitas, 2005.

Z jednej strony eksponuje on proces „wytwarzania lokalności” jako niezbędnego współcześnie elementu kształtowania tożsamości, z drugiej – procesu lokalnego przyswajania globalnie przekazywanych treści, który ujawniając aktywność odbiorców prowadzi do powstawania wspólnoty wyobraźni⁵³. *Chociaż wszyscy żyjemy w środowiskach lokalnych, światy doświadczane u większości z nas są naprawdę globalne* – dowodzi Anthony Giddens⁵⁴, który eksponuje z kolei rolę doświadczenia zapośredniczonego wpływającego na kształt naszego postrzegania i rozumienia świata. Roch Sulima⁵⁵ nazywa to „nowym statusem «miejsca» jako lokalnego skupienia cech globalnych. Lokalność – przy takim podejściu – jest przede wszystkim punktem widzenia, silnie wynikającym z relacji w jakie wchodzimy w najbliższym otoczeniu.

Odmiernym sposobem rozumienia lokalności jest jej ideologizacja. Polega ona na wykorzystywaniu idei lokalnej do popularyzowania wybranych elementów tradycji w celu zintegrowaniu lokalnej zbiorowości. Wykorzystujemy kulturę do obrony wspólnoty lokalnej i manifestowania jej odrębności. Z jednej strony jest to rodzaj ideologii wspólnoty określanej mianem nowego lokalizmu, który w odróżnieniu od tradycyjnego jest otwarty na świat, na kontakty, a nie jak dawniej izolację. Drugie ideowe podejście do lokalności przejawia się dążeniem do kreowaniu „małych ojczyzn”. Obie idee zakładają, że można dzięki nim uruchamiać instytucjonalne działania służące „praktykowaniu lokalności” lub jej reaktywowaniu. Ten sposób ideowego myślenia nazywany kulturową pragmatyką⁵⁶ jest często silnie powiązany z działaniami socjotechnicznymi bowiem zakłada wywołanie z góry założonych postaw i zachowań, które razem składają się na tożsamość lokalną. Uczynienie z lokalności instrumentalnej formy praktyki kulturowej prowadzi do komercjalizacji tożsamości w przeróżnych wymiarach, od politycznego i kulturowego po turystyczny czy ekonomiczny.

W tej wspólnotowej strategii tworzenia lokalnej tożsamości kluczową rolę ma pojęcie „znaczącego miejsca”. Może mieć ono charakter historyczny, a więc być ważne dla pamięci danej społeczności, ale może być przestrzenią zaangażowanego spotkania z innymi ludźmi. Wspólną cechą obu jest dążenie do wywoływania w ludziach emocji. „Znaczące miejsca” czy inaczej mówiąc „przeżywana przestrzenność” oznacza miejsca niezbędne do podtrzymywania i emocjonalnego kształtowania poczucia tożsamości danej zbiorowości. Znaczącą i ważną ideą wspólnotową i lokalną jest Mała Ojczyzna. Rozumiana może być jako „terytorium rodzinne” (krajem rodziców i przodków), ale także jako „moje miejsce” (przestrzeń ważnych osobistych lub społecznych doświadczeń i przeżyć).

W każdej z tych postaci – jak zauważał Stanisław Ossowski – mała ojczyzna jest przedłużeniem osobowości, tworzywem, za pomocą którego ludzie mogą kształtować utraconą pamięć, tożsamość, wolność czy obywatelskość. *Oznacza to m. in. bycie-u-siebie, pełną i godną obecność w określonym miejscu i czasie, a równocześnie – obowiązek uczestnictwa, tj. utrwalania, zmieniania i ulepszania istniejących warunków*⁵⁷.

Tak rozumiana lokalność widziana w perspektywie pedagogiki społecznej, pełni fundamentalne role socjalizacyjno-edukacyjne i publiczne. Odgrywa rolę laboratorium demokracji lokalnej⁵⁸. Umożliwia bowiem powstawanie i rozwój podmiotowości społecznej. Uczy dostrzegania własnych potrzeb i ich zaspokajania. Rozwija opinię publiczną oraz kulturę polityczną. To w swojej gminie/dzielnicy, w swojej społeczności jednostka określa własny stosunek do wartości i zasad demokratycznych, zdobywa niezbędne kompetencje obywatelskie. Jest to *publiczna sfera życia społecznego*, której centralną zasadą jest uczestnictwo – udział w życiu małej ojczyzny, działanie na rzecz dobra wspólnego.

2.2 Odnowienie idei społeczności

Jak już sygnalizowano powyżej fundamentalne znaczenia i sensy pojęcia wspólnoty lokalnej podlegają intensywnym przemianom zarówno na poziomie praktyki społecznej jak i refleksji teoretycznej. W centrum tych reinterpretacyjnych poszukiwań znajduje się pojęcie społeczności i *relacji/mechanizmów społecznościowych*. Gwałtowne rozpowszechnienie terminu „społecznościowy” jest w dużej mierze wynikiem ekspansji technologii internetowej, w której nowego znaczenia nabrało pojęcie społeczności. Dzięki temu, że poprzez Internet i telefony komórkowe komunikacja stała się łatwiejsza, a związku z tym wzrosła częstotliwość kontaktów z innymi osobami, wykształcają się różnorodne społeczności, zapewniające jednostce wsparcie, towarzystwo, informacje czy poczucie społecznej łączności. Na tym społecznym doświadczeniu tworzy się nowa „architektura uczestnictwa”, polegająca na wykorzystaniu potencjału użytkownika, czyli aktywizacji grup i zbiorowości do działań opartych na wzajemnej pomocy, komunikacji i współpracy. Nowe relacje i mechanizmy społecznościowe ujawniają się na wiele sposobów, które układają się – zdaniem autora – w kilka poniżej scharakteryzowanych kategorii poznawczych.

Nowa lokalność

Pierwszą można określić jako „nową lokalność” lub „nową społeczność lokalną”, który kładzie akcent nie na związek ze światem, który się zastaje i w którym się wyrasta, ale z tym, który się świadomie wybiera lub tworzy. Termin „lokalność” może być dziś odnoszony do różnych społeczności, także takich, dla których podstawą więzi nie jest bliskość przestrzenna, wspólne miejsce, wyraźnie oznaczony teren codziennego życia. Zamiast o miejscu w sensie topograficznym, myśli się o kulturowej konstrukcji miejsca, czyli o przestrzeni definiowanej w warunkach globalizacji jako miejsce praktykowania życia.

Tymczasowe społeczności

Tymczasowe społeczności (*peg community, clookroom community*), służą ochronie ludzi przed lękiem wynikającym z izolacji czy bycia innym⁵⁹. Mogą one przybierać formę obrony inności (np. parady równości), samoorganizacji osób niepełnosprawnych, poszukiwania historycznych korzeni⁶⁰. Takie działania dają ludziom możliwość zachowania poczucia kolektywnej tożsamości w nieprzyjaznym świecie poprzez żądanie by „inność była nie tylko tolerowana i akceptowana, ale uznana za wartościową i wartą nagłośnienia”⁶¹. Powstające w ten sposób społeczne sieci oferują podstawy dla wspólnych działań, zwłaszcza tam, gdzie wiążą się one z ryzykiem, przeciwstawianiem się niesprawiedliwości. W tej grupie mieszczą się też wspólnoty ochronne składające się z mieszkańców metropolii i mające na celu wzajemne wspieranie się przed poczuciem wyobcowania.⁶²

Wspólnoty nowo-plemienne

Innym podejściem jest „nowa wspólnotowość”, czyli tożsamość wytwarzana poprzez uczestnictwo w różnych wspólnotach emocjonalnych. „Nowe plemiona”, używając określenia Michela Maffesoliego⁶³, oparte są na intersubiektywnie odczuwanym i podzielanym uczuciu, a jednostka przystępuje do nich na mocy indywidualnej decyzji. Tego rodzaju wspólnoty zapewniają jednostce sens, oferują określony styl życia oraz identyfikację z innymi. Dzięki byciu w społeczności człowiek może na nowo zbudować swoją tożsamość, a przynależność emocjonalna sprawia że indywidualizm ustępuje miejsca solidarności organicznej. Struktura nowych wspólnot jest jednak inna niż tradycyjnych, ma charakter otwarty, a jednostka sama decyduje o przystąpieniu do niej i ewentualnie wystąpieniu.

W przeciwieństwie do starych, te nowe nie są w stanie kontrolować swoich członków, ich siła polega na integracji, bowiem oferują „mit bycia razem”. Nowe wspólnoty wypracowują własne rytuały, mity, zapewniają identyfikację z ludźmi myślącymi i czującymi podobnie. Ważne są elementy afektywne, wspólnie przeżywane uczucia, ale także odgrywanie, bo bardzo liczy się ekspresja.

Wspólnoty zapośredniczone przez media

Współczesny Internet proponuje nową organizację uczestnictwa (O'Reilly 2004). Nowe technologie komunikacyjne nie są po prostu narzędziami do zastosowania, ale procesami, które można rozwijać. Chodzi o uwolnienie potencjału użytkownika, nastrojenie go na wzajemną pomoc oraz na gotowość do rozwiązywania spraw na własną rękę⁶⁴. Użytkownicy i twórcy mogą stać się tym samym. Wskazując na potencjał technologicznie konstruowanych społeczności, nie należy zapominać, że istnieje też negatywna interpretacja ekspansji Internetu, w której podkreśla się, że dominującą cechą jaką wytwarza tego typu komunikacja jest na przykład egocasting, w którym wszyscy zajęci są narcystyczną autopublikacją⁶⁵.

Wspólnoty praktyków

Ciekawym przykładem współczesnej organizacji społecznościowej są społeczności / wspólnoty praktyki – ang. *Community of Practice*. W centrum uwagi tego podejścia stawia się społeczności praktyków tworzone przez ludzi angażujących się w proces uczenia się w zbiorowej (publicznej) domenie. Społeczności praktyki to grupy ludzi, którzy dzielą troskę lub zamiłowanie do czegoś, co robią, oraz którzy wiedzą, jak robić to lepiej. Dla osiągnięcia tych celów regularnie współdziałają. Społeczności praktyki różnią się od siebie – niektóre mają nazwy, wiele nie; jedne mają strukturę formalnej organizacji, inne są bardzo płynne, nieformalne. Jednak zawsze ich członkowie są połączeni we wspólnych działaniach: „czegoś doświadczają i czegoś się uczą przez wzajemnościowe zaangażowania w działania”⁶⁶. Wspólnota praktyki polega na czymś więcej niż tylko na przekazywaniu wiedzy technicznej i umiejętności związanych z podjęciem jakiegoś zadania. Dla osiągnięcia wspólnoty praktyki niezbędne jest generowanie wspólnego repertuaru pomysłów, zobowiązań i wspomnień.

⁵⁹ Bauman Z., *Community: Seeking safety in an insecure world*, Polity Press, Cambridge 2001.

⁶⁰ Ohri A., *The world in our neighbourhood*, Development Education Association, London 1998.

⁶¹ Oliver M., *Understanding disability*, Macmillan, London 1996, s. 89.

⁶² Mikołajewska B., *Zjawisko wspólnoty. Wybór tekstów*, New Heaven 1999; The Lintons Video Press, s. 187-196.

⁶³ Maffesoli M., *Czas plemion. Szybyłki indywidualizmu w czasach promodernistycznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

⁶⁴ Krzysztofik K., *Wprowadzenie. WEBŚWIAT: adres: tłumów sieciowych czy zbiorowe niecierwo?*, [w:] *Kult amator. Jak Internet niszczy kulturę*, A. Keen (red.), Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 14.

⁶⁵ Keen A., *Kult amator. Jak internet niszczy kulturę*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2017.

⁶⁶ Wenger E., *Communities of practice: learning, meaning, and identity*, University Press, Cambridge 1998, s. 24

Partnerstwa i przestrzenie spotkań

Społeczności lokalne czy sąsiedztwa nabierają często charakteru „prze-strzeni spotkań”, w której buduje się koalicje taktyczne pozwalające na zdefiniowanie siebie samych na tle innych osób⁶⁷, czy kształtowanie swojej identyfikacji łączącej lojalność wobec rodziny z innymi czynnikami jak pochodzenie etniczne, klasę i płeć⁶⁸. Wskazane powyżej nowe zjawiska społecznościowe nakładają się na te tradycyjne (społeczności lokalne, społeczności kategoriałne), które także w istotny sposób ewoluują. Przeszedł już aktualny prosty podział na osoby lokalnie wykluczone i zamozne globalnie. Zarówno jedni, jak i drudzy funkcjonują globalnie, czerpiąc zarówno z cywilizacji globalnej, jak i z lokalnego kontekstu.

Miejsce – reterytorializacja

Ujednolicające rezultaty wszechobecnych dziś procesów globalizacji napoty-kają ciekawą odpowiedź w postaci zjawiska reterytorializacji. Zmianom znaczenia i roli lokalnych układów społeczno-kulturowych towarzy-szy jednocześnie coraz silniejsza potrzeba „odzyskania domu”, poczucia bezpieczeństwa, ponownego usytuowania w konkretnej przestrzeni lokalnej. Potrzeba ta znajduje wyraz w działaniach ukierunkowanych na poszukiwanie podstaw własnej odrębności oraz budowania lokalnej tożsamości i powtórnego zakorzenienia w danym środowisku. Zachodzi proces globalizacji podkreślający wzajemność relacji łączącej globalność z lokalnością.

Deindywiduacja

W różnych formach zbiorowych zachowań specjalne miejsce zajmują zjawiska incydentalnej i specyficznej wspólnotowości. Jednym z nich jest deindywiduacja, czyli zagubienie się tłumie dające poczucie zatarcia indywidualności, a w konsekwencji utratę kontroli nad własnym zachowaniem. Jest to stan ograniczonej samoświadomości, która pojawia się w warunkach bycia anonimowym w dużej grupie ludzi, czego skutkiem jest zniesienie hamulców i uwolnienie się spod kontroli norm i standardów społecznych. Deindywiduacja prowadzi do krótkotrwałego upodobnienia zachowań, sposobów reagowania, ekspresji i emocji jednostek, które biorą w nich udział, a które to jednostki na co dzień różnią się pod względem istotnych cech społecznych⁶⁹. Należy zaznaczyć, że upodobnienie nie ma charakteru ideologicznego, odbywa się ponad politycznymi czy światopoglądowymi podziałami. Decydująca jest raczej bliskość fizyczna czy komunikacyjna.

Communitas

Innym szczególnym wymiarem wspólnotowości jest *communitas*, czyli forma więzi solidarnościowej, która jednostkom się „przydarza”⁷⁰. Wspólnota ta charakteryzuje się mocno uproszczoną hierarchią oraz wytworzeniem bliższych więzi międzyludzkich. Jest odwróceniem, deformacją symboli i wartości pochodzących ze sfery zhierarchizowanego społeczeństwa oraz szczególną wspólnotą, która się wówczas tworzy. Przydatną metaforą przybliżającą nas do zrozumienia tego typu zbiorowości jest termin „rój”.

Bystry tłum

Kolejnym przykładem nowego typu społeczności są tzw. bystre tłumy (ang. *smart mobs*), czyli gromadzone za pośrednictwem nowych środków komunikacji (telefonów komórkowych i Internetu) zbiorowiska ludzkie, zwykle mające na celu przeprowadzenie działań zbiorowych takich jak demonstracje lub happeningi⁷¹. Sformułowanie Rheingolda przypomina określenie „błyskawiczny tłum” (*flash mob*), czyli umówione wcześniej wykonywanie przez szereg osób w jednym miejscu tej samej, często zabawnej czynności⁷².

Wspólnoty projektowe

To społeczności zawiązujące się i trwające do momentu rozwiązania problemu lub zakończenia projektu, który był powodem jej powstania⁷³. Ten typ społeczności jest mocno stymulowany przez wszechobecna we współczesnym życiu „projektowość”. Wszystko jest projektem, każde rozwiązanie problemu wiąże się ze strukturą projektową, której ważnym wymiarem staje społeczność.

Wspólnoty osobiste

Są to kręgi osób, z których część może pozostawać sobie nieznajoma, skupione wokół jednej centralnej postaci określającej osoby z tych kręgów, jako swoich bliskich w których następuje zacieranie się różnic między rolami pełnionymi przez rodzinę i przyjaciół⁷⁴.

⁶⁷ Percy-Smith B., Matthews H., *Dynamical spaces: young people, bullying and urban neighbourhoods*, "Local Environment" 2001, Vol. 6.

⁶⁸ Edwards R., Hadfield L., Lucy H., Mauthner M., *Sibling identity and relationships: Brothers and sisters*, Routledge, London 2006.

⁶⁹ Krajewski M. (red.), *Deindywiduacja. Socjologia zachowań zbiorowych*, Fundacja „Beę Zmiana”, Warszawa 2014, s.8-9.

⁷⁰ Bauman Z., *Wspólnota op. cit.*

⁷¹ Rheingold H., *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, The MIT Press, Cambridge-London 2000.

⁷² Bajala A., *Więzi społeczne polskich singli, praca doktorska*, Uniwersytet Łódź, Łódź 2013, s.44.

⁷³ Olcott-Kubička M., *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowe*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2009, s. 190.

⁷⁴ Hirsch B. J., *Social Networks and the Coping Process: Creating Personal Communities* [w:] B. Gottlieb (red.), *Social Networks and Social Support*, Sage, London 1981; Wellman B., Carrington P. J., Hall A., *Networks as Personal Communities* [w:] Wellman B., Berkowitz S., (red.) *Social Structures. A Network Approach*, Cambridge 1988, Cambridge University Press.

„Nefemerydy”

Jest to rodzaj kręgów towarzyskich, których nazwa została ukuta z połączenia dwóch cech tych ugrupowań: efemeryczności i sieciowości, co w tym wypadku oznacza brak formalnej struktury⁷⁵.

W wymienionych formach społeczności występuje nieco inaczej skonfigurowana kombinacja poczucia więzi będącej produktem zbiorowej wyobraźni, obawy, sentymentu, psychicznego pragnienia (a więc czymś psychicznie przeżywanym) lub obecnym w działaniu o charakterze „tu i teraz”, czyli społecznie doświadczanym w zbiorowym działaniu, w którym każdy jest istotną częścią wspólnego zasobu⁷⁶.

3. Miasto – przestrzeń relacji społecznościowych

Terenem na której kształtują się nowe społeczności są przede wszystkim współczesne miasta, będące ogromnym zbiorem ludzi i grup, których życie i aktywność miesza się i nakłada na siebie w przestrzeniach publicznych. Ludzie chcąc nie chcąc wchodzi w relacje z odmiennymi (sub)kulturami w publicznych interakcjach. W ten sposób przetwarzana jest przestrzeń miasta. Inspiracji poznawczych i ram teoretycznych do analizy tych procesów dostarczają m.in. prace Henriego Lefebvra⁷⁷ czy Michela de Certeau⁷⁸. Lefebvre dostrzega ścisły związek między wytwarzaniem przestrzeni (*production of space*) a ogólnymi mechanizmami rozwoju społeczeństwa, dowodząc, że sposób, w jaki przestrzeń jest kształtowana i przedstawiana, stanowi wyraz bardziej podstawowych mechanizmów społecznych⁷⁹. Przez wiele lat miejsca uznawano za ograniczoną i zamkniętą przestrzeń⁸⁰. Jednak w ostatnich latach w dyskursie o miejscu pojawiło się nowe, relacyjne podejście. Według Davida Harveya należałoby raczej mówić o miejscu jako „produkcie” społecznych relacji „rozciągniętych” w czasie i przestrzeni. W skomercjalizowanej przestrzeni miasta jedynie miejsca są w stanie przywrócić równowagę chaotycznej i pozbawionej wartości przestrzeni miejskiej. Doreen Massey⁸¹ redefiniuje miejsce z obszaru ograniczonego i wewnątrznie jednorodnego w kierunku otwartej i elastycznej przestrzeni spotkania⁸².

3.1. Przestrzeń miejska i jej formy

W nowoczesnych społeczeństwach, wewnątrznie zróżnicowanych i wplecionych w różnorodne konteksty globalne zatracą rację bytu rozumienie lokalności jako pojęcia wyłącznie terytorialnego, częściej używane jest określenie przestrzeni. Możemy ją nadal postrzegać jako obszar, ale przynajmniej od czasu E. Durkheima jeszcze ważniejsze stały się jej *społeczne uwarunkowania*. W tym znaczeniu przestrzeń wyraża przede wszystkim różne stany zbiorowości zależne między innymi od tego, jak zbiorowość jest zorganizowana, jak zbudowane są jej instytucje oraz jakie funkcjonują zbiorowe wyobrażenia (wartości, ideały, symbole). W humanistycznym podejściu zamiast fizycznych właściwości przestrzeni odnajdujemy w niej przede wszystkim człowieka i jego działania. Nie badamy już tylko przestrzeni „obiektywnej” którą zawsze da się zmierzyć, ale, patrzymy na przestrzeń, w której toczy się ludzkie życie. W tej perspektywie człowiek staje się twórcą przestrzeni, którą zamieszkuje, zagospodarowuje, dzieli, w której wchodzi w interakcje z innymi. Ważny jest też jej aspekt kulturowy, a więc znaczenia i wartości, jakie ludzie nadają przestrzeni, w której żyją. Człowiek nie jest jedynie widzem, który z dystansem podchodzi do obserwowanych wokół siebie zjawisk – jest ich współtwórcą. Dlatego jednym z ważnych elementów we współczesnym ujmowaniu przestrzeni jest jej społeczne konstytuowanie. Poszczególne jej elementy są tworzone w praktyce społecznej. Dzięki naszej aktywności nadajemy im sens i znaczenie.

Uwrażliwienie na potrzeby wspólnoty (lokalnej) jest kluczowym wyzwaniem w projektowaniu metod pracy społecznościowej, które podkreśla, że droga do autonomii jednostki wiedzie przez aktywne włączanie się w relacje z innymi⁸³. Wspólnoty – jak podkreśla Amitai Etzioni – pozwalają nam formułować cele, wyznaczać normy i wartości, które sterują działaniami, umożliwiają ekspresję żądań poszczególnych jednostek⁸⁴. Zapośredniczona społecznie wiedza staje się kluczowym elementem składowym świadomości poszczególnych aktorów społecznych (zarówno zbiorowych, jak i indywidualnych). Dlatego działającymi podmiotami określamy nie tylko pojedyncze jednostki, ale także wspólnoty i organizacje. Istotą ich sprawstwa jest oddziaływanie poprzez zapośredniczenie i mediację, aktywujące „społeczne połączenia”. Katalizatorem tych relacji może być animator, pojmowany jako zdolny do działania refleksyjny praktyk, który w sposób świadomy i systematyczny monitoruje własne działania.

⁷⁵ Szlendak T., *Nefemerydy w marzu słońcym. Ułeczne emocje z Nefemerydy*, „Kultura i Społeczeństwo” 2006, nr 1-2, (Szlendak 2006: 114).

⁷⁶ Starosta P., *Fragmentaryzacja więzi społecznej i rekonstruowanie wspólnoty w dobie globalizacji*, „Przebieg Socjologiczny” 2003, nr 2, 136-137.

⁷⁷ Lefebvre H., *The Production of Space*, Blackwell, Oxford-Cambridge 1994.

⁷⁸ M. de Certeau, *Wynalazek codzienności. Szlaki działalności*, Wyd. Uj, Kraków 2008.

⁷⁹ Jabłowiecki B., *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*, Warszawa 2010; Wydawnictwo Naukowe Scholar.

⁸⁰ Hudson R., *Producing Places*, Guilford Press, New York 2001.

⁸¹ Massey D., *The Conceptualization of Place. A Place in the World?*, [w:] *Place, Culture and Globalization*, D. Massey, P. Jess (eds.), Oxford University Press, Oxford 1995.

⁸² Massey D., *For Space*, Sage, London 2010.

⁸³ Nowak A. W., *Podmiot, system, nowoczesność*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2011, s. 164.

⁸⁴ Etzioni zagadnieniem tym poświęca następujące rozdziały: *Societal Knowledge and Collective Reality-Testing, Knowledge and Power, Societal Knowledge, Its Distribution and Reallocation, Societal Consciousness and Societal Action*, w pracy *The Active Society*.

Przestrzeń możemy rozumieć także metaforycznie, jako sferę dystansów międzyludzkich. Pierre Bourdieu⁸⁵ operując pojęciem habitusu, wskazywał, jak zbliżone pozycje jednostek w przestrzeni wytwarzają podobne dyspozycje i praktyki kulturowe. Osoby wychowane w podobnym środowisku cechuje podobny kontekst znaczeń, a dzięki odwoływaniu się do podobnych doświadczeń mogą one domniemywać, że inne osoby odczuwają tak samo jak one i zareagują w danej sytuacji analogicznie. Jednak partycypacja przestrzeni może być zróżnicowana, zależna od miejsca jednostki w strukturze społecznej, rodzaju wykonywanej pracy, ale także sytuacji, a nawet samopoczucia czy nastroju. W interesującej nas materii interwencji publicznej dotyczącej pracy środowiskowej problematyka przestrzeni ma charakter pierwszoplanowy i odnosi się zwłaszcza do jej trzech wymiarów: społecznego, publicznego i instytucjonalnego, których krótką charakterystykę przybliży poniższa tabela.

Tabela: Formy przestrzeni

Przestrzeń społeczna

Rynek interakcji, na którym jednostki tworzą i podtrzymują stosunki (więzi) społeczne. Sieć zależności i powiązań między jednostkami w dużej mierze wyznacza jednostkowe szanse poprawienia sytuacji życiowej
– zasoby i dobra społeczne
– kapitał społeczny,
(partycypacja społeczna).

Przestrzeń publiczna

Obszar, na którym gra toczy się o kontrolę nad *dobrami, zasobami (sprawami) publicznymi*, wpływ na możliwość mobilizacji działań mających wpływ na rozwiązania w sferze publicznej – *kapitał publiczny* (partycypacja publiczna).

Przestrzeń instytucjonalna

Obszar, w którym dokonuje się utrwalenie reguł działania
a) w formie stopniowego przystosowywania się do sytuacji, „oportunizm w tworzeniu instytucji” (adaptacja);
b) intencjonalne budowanie instytucji, wprowadzanie jej zgodnie z pewnym zamysłem (innowacja). Porządek instytucjonalny jest polem walki o długotrwały kształt reguł życia społecznego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Giza-Poleszczuk 2000, s. 28–29.

W podejściu społecznościowym zakłada się, że pełny rozwój człowieka dokonuje się w społeczności (lokalnej) w wyniku kontaktów z innymi jednostkami społecznymi. Wychodzące w świat zewnętrzny działania ludzkie przybierają najczęściej postać gotowych wzorów – nawyków, które są wykorzystywane, ułatwiając podejmowanie decyzji w kolejnych działaniach, w podobnych sytuacjach. Jednostka nie musi już szukać nowych rozwiązań, tylko posługuje się wypracowanym wcześniej wzorem. W przestrzeni społecznej działania nawykowe – zarówno zachowania jednostki dotyczące jej samej, jak i te podejmowane względem innych – ulegają stopniowej standaryzacji. W ten sposób działania te przyjmują postać instytucji społecznych i stabilizują ład społeczny. Instytucje narzucając ludziom ustalone wzory działania, kontrolują ich postępowanie przez sam fakt swojego istnienia. Dla wcielenia w życie ustalonych norm (instytucji) tworzone są specjalne placówki/, które jak Miejsca Aktywności Lokalnej w Warszawie zajmują się upowszechnianiem pewnych wzorów/modeli wspólnego bycia ludzi w jednej przestrzeni. Działalność placówek i instytucji zajmujących się promowaniem określonych norm społecznych i wynikających z nich usług z konieczności nabiera charakteru dystrybucji pewnego dobra wspólnego, a to jest charakterystyczne dla przestrzeni (sfery) publicznej⁸⁶. Z punktu widzenia naszych rozważań, a więc metodyki pracy społecznościowej kluczową rolę w powstawaniu wspólnot czy społeczności lokalnych mają „miejsca wspólne” (*loci communes*), tworzone poprzez wydzielenie z otoczenia za pomocą zróżnicowanych środków formalnych i nieformalnych. Miejsca wspólne są fragmentem przestrzeni publicznej jak i społecznej miasta, w którym ujawnia się splot interesów publicznych, praktyk społecznych i oczekiwań mieszkańców. Przez przejście przestrzeni – jej wyodrębnienie jako miejsca wspólnego obywatele odzyskują swoje miasto, z którego czuli się wywłaszczeni przez biurokrację. Symboliczne w gruncie rzeczy odzyskanie przestrzeni łączy się z poczuciem bycia u siebie, a więc z panowaniem nad swoim życiem. Najważniejszym aspektem w procesie wytwarzania wspólnej przestrzeni są relacje ludzi pomiędzy sobą, a także z instytucjami, władzą, z terytorium, czy w sensie bardziej ogólnym kulturą i doświadczeniem. Znaczenia nadawane przestrzeni powstają więc w drodze *społecznego dyskursu* i wiążą się z *kształtowaniem relacji* pomiędzy ludźmi. W praktycznym odczuwaniu wspólna przestrzeń łączy się przede wszystkim z poczuciem bezpieczeństwa i swojskości jaką mamy poruszając się po jakiej części przestrzeni własnego miasta.

Współczesne koncepcje widzą w przestrzeni przede wszystkim pełen ruchu wymiar zmieniającej się rzeczywistości kulturowej, w której człowiek obiektywizuje świat, starając się go oswoić i wytłumaczyć poprzez przetworzenie (odkrycie) swojego miejsca. Dzięki takiej czynnej postawie jesteśmy w stanie zrozumieć przestrzeń nie jako część rzeczywistości, której wszyscy nadajemy ten sam sens i w ten sam sposób ją rozumiemy, ale możemy zrozumieć ją jako nasze indywidualne lub grupowe doświadczenie. Przedmiotem zainteresowania staje się wówczas kwestia, w jaki sposób jednostka lub społeczność postrzega ją lub kreuje. Nadaje jej sens i znaczenie poprzez społeczne praktyki edukacyjne. Przestrzeń bowiem sama w sobie znaczeń nie posiada, nie można też mówić o istniejącej obiektywnie, jednej przestrzeni, a jedynie o wyobrażeniach o niej. To, czego człowiek nie nazwie, nie może uzyskać żadnego sensu i znaczenia⁸⁷.

3.2. Nowi mieszcianie – miejskość – aktywizm miejski

W polskich realiach niezwykle ważnym aspektem życia społecznego w mieście jest proces odkrywania „miejskości” – kształtowania się tożsamości mieszczańskiej. Nowi mieszcianie zaczęli zastępować wzorotwórczą w miastach inteligencję. Jak zauważa Paweł Kubicki – są hybrydą kulturową, tak jak hybrydyczna jest współczesna kultura⁸⁸. Cenią takie wartości, jak: otwartość, wielokulturowość, postawy proekologiczne itp. Często angażują się w organizacje pozarządowe działające na rzecz ich miasta czy dzielnicy. Interesują się przeszłością swoich miast⁸⁹. Proces ten często ma charakter projektu tożsamościowego, o którym pisał m. in. Manuel Castells, że *pojawia się, gdy aktorzy społeczni na podstawie dostępnych im materiałów kulturowych budują nową tożsamość, która redefiniuje ich pozycję w społeczeństwie, a czyniąc to, dążą do transformacji całej struktury społecznej*⁹⁰. Nowi mieszcianie, starając się przeciwdziałać negatywnym zmianom w swoich miastach, w obliczu bierności, a nierzadko też przy współdziałaniu władz lokalnych, tworzą liczne organizacje i inicjatywy stawiające sobie za cel ochronę tożsamości ich miasta⁹¹.

Potrzeba nowej miejskości nasila się w warunkach postępującej od lat ekonomizacji życia społecznego, kiedy zasady wolnego rynku rozciągają się na kulturę, edukację i inne jego sfery. Następuje przy tym silna polaryzacja przestrzenna, dotycząca zarówno spauperyzowanych, jak bogatych części miejskich społeczności, które funkcjonują coraz bardziej osobno, za murami albo ekskluzywnych osiedli, albo zgettoizowanych dzielnic biedy.

Niestety, ta diagnoza współczesnych miast nie staje się podstawą intensyfikacji poszukiwań w kierunku społecznej zmiany. Ta problemowa sytuacja wymaga pilnej interwencji, szczególnie w obszarze wspólnotowym, gdzie podmiotowe sprawstwo mieszkańców i innych współtwórców miasta przekłada się na rozwiązania społecznych problemów. Jedną z bardziej znaczących możliwości jest praca nad zmianą wzajemnych relacji wszystkich współtwórców miasta (zarówno *zwykłego mieszkańca*, jak właściciela firmy, czy lokalnego polityka) i pobudzenie form – wiążącej ich wszystkich – społecznej samoorganizacji. Jest to zarazem demokratyzacja miejskiego życia i wyraz społecznie wrażliwego podejścia do biznesu, owocujących *miastem bliskim sercu* jego użytkowników, odpowiedzialnie współdzielących jego zasoby.

W te potrzeby i poszukiwania wpisuje się zjawisko aktywizmu miejskiego, który postrzega „kwestię miejską” poprzez rozmaite interpretowanie tego, czym i czyje jest „prawo do miasta”. Wywodząca się z tego podejścia walka o „dobrze urządzone miasto” angażuje bardzo różnych aktorów, którzy realizują działania od protestów po partycypacyjne strategie „naprawcze”. Wśród cech nowych miejskich ruchów społecznych wymienia się zwykle: (1) tworzenie antyhierarchicznych sieci, mobilizację społeczną opartą o małe, zdecentralizowane grupy o płynnej strukturze; (2) silny związek działalności z praktykami życia codziennego, związane raczej ze stylem życia niż wydarzeniami epizodycznymi; (3) wykorzystanie nowych mediów dla celów komunikacji i kreowania własnej tożsamości; (4) wykorzystywanie niekonwencjonalnych działań, opierających się na spontanicznych taktykach ad hoc; (5) poszerzenie pola własnej aktywności i poszerzenie terytorium działania. Inny podział zaproponowała Marta Żakowska wskazując następujące kategorie ruchów miejskich: (1) ruchy redystrybucyjne – zmierzające do bardziej sprawiedliwej redefinicji zasobów miejskich, tj. przestrzeni miejskiej, publicznej edukacji i substancji mieszkaniowej; (2) ruchy społecznościowe – działające na rzecz sąsiedztw i tożsamości lokalnych; (3) ruchy obywatelskie, zgłaszające roszczenia dotyczące demokracji lokalnej; (4) ruchy ekologiczne; (5) ruchy genderowe, działające na rzecz równouprawnienia płci⁹².

Miejski aktywizm nabiera nowej siły i znaczenia poprzez wykorzystanie nowych tendencji w zarządzaniu miastem stawiających na bezpośredni udział mieszkańców. Jednym z przejawów partycypacji uruchamianej w ramach zarządzania miastem jest włączanie obywateli w działania związane z kształtowaniem przestrzeni zurbanizowanej. Najczęściej jest to partycypacja w rewitalizacji oraz partycypacja na poziomie mikro-lokalnym.

87 Polewczak G. *Oswajanie okolicy przestrzeni kulturowej. Przykład wsi Czerniec na Dolnym Śląsku*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2005. [online] http://polskior.winteria.pl/praca/new_page_5.htm (dostęp: 13.07.2014).

88 Ibidem.

89 Kubicki, *Nowi mieszcianie*, op. cit.

90 Ibidem, s. 217.

91 Ibidem, s. 217.

92 Żakowska M. *Ruchy miejskie a tradycja ruchów społecznych*. „Animacja Życia Publicznego. Analizy i rekomendacje”. Zeszyty Centrum Badań Społeczności i Polityk Lokalnych, 10, s.17. (Lwów 2011: 48)

W obu przypadkach ciągle brakuje efektywnych narzędzi angażujących z jednej strony w szerszej skali mieszkańców, a z drugiej zapobiegających wykluczeniu niektórych grup. Obie formy partycypacji nie tylko pozwalają na indywidualne uczestnictwo, ale sprzyjają rozwijaniu współpracy sąsiedzkiej oraz budują poczucie sprawczości lokalnej społeczności (*empowerment*). Jednak uczestnictwo mieszkańców w procesach rewitalizacji jest wciąż niewystarczające. Chodzi nie tylko o zaangażowanie w procesy konsultacyjne o czym najwięcej się mówi (do czego zmusza ustawa o rewitalizacji), ale także o oddolne inicjatywy. Zwłaszcza trzeba poszukiwać metod ułatwiających włączenie mieszkańców w działania rewitalizacyjne, które miałyby ponadindywidualny, wspólnoto-twórczy charakter.

W kontekście partycypacji lokalnej za istotny problem uznać należy niedostateczne kompetencje rad dzielnic i osiedli, czyli de facto najniższego szczebla władzy samorządowej. Teoretycznie jednostki pomocnicze mają za zadanie wspierać uczestnictwo mieszkańców w procesach zarządzania miastem, w praktyce jednak kompetencje rad dzielnic i osiedli, określone w statucie gminy przez jej radę, są mocno zawężane. W konsekwencji przedstawiciele mieszkańców, potencjalnie mający z nimi najłatwiejszy kontakt, dysponują ograniczonymi tylko możliwościami wspólnego działania. Zwiększenie partycypacji nie zawsze oznacza wyeliminowanie problemu wykluczenia. Nieodpowiednio stosowane narzędzia partycypacji mogą utrwalać w mieście podział na „lepszych” i „gorszych” według posiadanego kapitału społecznego i społecznych kompetencji, a także stopnia sprawczości. W efekcie czego partycypacja może stać się powtórzeniem polityki tradycyjnej, odtwarzaniem relacji władzy, hierarchii grup uprzywilejowanych i zmarginalizowanych. Dlatego istotne jest myślenie o partycypacji w kategoriach jak najbardziej inkluzywnych. W ujęciu ogólnym oznacza to również wyprowadzenie debat publicznych z przestrzeni wirtualnej i wąskiego kręgu dyskutantów oraz organizowanie spotkań mieszkańców w dogodnych dla nich miejscach i czasie. Mogłaby to być jednocześnie odpowiedź na brak we współczesnych miastach agory, rozumianej jako fizyczna przestrzeń wymiany idei, wspólnego wartościowania potrzeb i wypracowywania pomysłów poprawiających jakość życia miejskiego ⁹³.

3.3. Odkrywanie „Innej Przestrzeni”

Spotkanie praktyk aktywistów i partycypacyjnego zarządzania miastem rozgrywa się w dwóch płaszczyznach: pierwszej rzeczywistej dotyczącej zmiany „tu i teraz” oraz drugiej związanej z intersubiektywnym doświadczaniem miasta. Mimo, że istnieje stały związek między miastem „projektowanym i zamieszkiwanym” a miastem „przeżywanym i interpretowanym”, to drugie podejście nabiera szczególnego znaczenia wtedy, gdy rozwój miasta przekształca się w jego przyspieszoną transformację, a z takim procesem mamy dziś do czynienia. Kierunki zmiany muszą być nie tylko demokratycznie ustalane, lecz także zgodne ze społecznym poczuciem miasta czy jego kulturowymi podstawami. W tym interpretowaniu miasta spotykają się przynajmniej trzy języki: (a) urbanistów, architektów, planistów, ekonomistów, czy polityków (b) socjologów, pedagogów, psychologów (c) zwykłych mieszkańców. Tymczasem doświadczenie przestrzeni postmodernistycznych miast uczy nieufności. W miastach pojawiają się ogromne rzesze nowych mieszkańców. Zanika w związku z tym kumulatywne doświadczenie historyczne miasta, które wypierane jest przez intensywne doświadczenia jednostkowe czy grupowe. Poza tym miasto przepełnione jest znakami, których znaczeń nie odczytujemy, nie dlatego, że utraciliśmy ich kod, lecz dlatego, że nie potrafimy odpowiednio szybko ich uzgodnić z innymi współmieszkańcami – interesariuszami.

Przestrzeń jest więc w dużym stopniu kategorią mentalną, a więc taką, która uzyskuje kształt czy znaczenie w zależności od tego, jakie myślowe wyobrażenia jej towarzyszą. Mieszkańcy miasta funkcjonują w wielu przestrzeniach naraz, w zależności od społecznego kontekstu danej sytuacji ⁹⁴. Nadawanie znaczenia odbywa się w drodze społecznego dyskursu i wiąże się z kształtowaniem relacji pomiędzy ludźmi. Przestrzenie mają bowiem relacyjny charakter, w związku z tym rozpatrywać możemy je w kontekście społecznie skonstruowanego świata. Wielość możliwych odmian przestrzeni (m.in. psychologiczna, temporalna, fizyczna, komunikacyjna, kultury masowej, cyberprzestrzeń, moralna, społeczna, historyczna, symboliczna transcendencji) pokazuje, że to właśnie kategoria przestrzeni wyjątkowo intensywnie odzwierciedla przemiany zachodzące we współczesnym świecie. W końcu – jak zauważa Maria Mendel ⁹⁵ rozwijająca w Polsce *pedagogikę miejsca* – każda aktywność człowieka, czy to poznawcza, czy skierowana na zmianę – zawsze zakotwiczona jest w przestrzeni – w określonym miejscu ⁹⁶. Miejsce zawsze jest znaczące.

⁹³ A. Baranowska, J. Frankowski, M. Grabkowska, I. Sugał, *Miejskie Obywatelstwo (w) Raport: Przestrzeń życia Polaków* http://www.sarp.org.pl/pliki/1908_53fd64bb3140-pzp_spiralreci_1.pdf

⁹⁴ Polewczak, op. cit.

⁹⁵ Mendel M. (red.), *Pedagogia miejsca. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław 2006.*

⁹⁶ *Ibidem*

Edukacja ze świadomością miejsca uruchamia i wzmacnia procesy (samo)refleksji, staje się „miejscem wychowującym”⁹⁷. Animator społeczności lokalnej bada ją i jednocześnie sam jest badany – dosłownie i w przenośni – w miejscu swojego działania. Wszystko to razem układa się w proces wspólnego uczenia się z własnych doświadczeń, nieustającego rozrywania i twórczej, ukierunkowanej na wartości wspólnotowe, renegocjacji znaczeń miejsc, w których jednostki i grupy są aktywne, współtworząc własne historie – kulturę miejsca i własną tożsamość.

Gdy wyobrażamy sobie nasze miasto – naszą idealną wspólnotę lokalną to często spotykamy zarzut, że kierujemy się w stronę utopii, a więc przestrzeni nierealnej – niemożliwej do zaistnienia. W pracy społecznościowej chodzi o coś innego – można określić to za M. Foucault jako heterotopię. Jest ona przeciwieństwem utopii, a więc fantazji o idealnie zorganizowanej przestrzeni i życiu. To miejsce, w którym dominująca forma codzienności ulega zawieszeniu, a jej normy nie obowiązują. Tę nową przestrzeń mogą stworzyć artyści aranżując „inaczej” przestrzeń publiczną, animatorzy lub sami mieszkańcy angażujący się w projekty kreujące i zmieniające na jakiś czas przestrzeń, w której żyją. Chodzi więc o działania w społeczności lokalnej dziejące się na innych zasadach niż te, które spotykamy wokół siebie na co dzień. *Społeczne kreowanie przestrzeni to praca nad miejscami, innymi od tych, które porządkują nasze publiczne życie. Heterotopia to po prostu miejsce inne niż świat, który znamy. Coś w rodzaju rzeczywistości alternatywnej, która mogła mieć wspólne źródło z tą naszą gdzieś głęboko w przeszłości, ale potem radykalnie się oddzieliła*⁹⁸.

Foucault przybliży idę heterotopii poprzez metaforę lustra. Spoglądając w lustro widzimy w nim siebie, a jednocześnie jesteśmy przed nim. Mentalna i fizyczna przestrzeń spotyka się w jednym miejscu. Foucault zamiennie określał heterotopię jako inne przestrzenie, inne miejsca. Akcentował ich alternatywność wobec przestrzeni zastanej; dominującej która reprezentuje kulturowy nakaz rozumienia i traktowania rzeczywistości w określony sposób.

Posługiwanie się w pracy animacyjnej konceptem „innej przestrzeni” pozwala na zachowanie nieustannego dystansu do własnych koncepcji/wizji, a także wprowadza otwartość na głos innych. W efekcie może powstać przestrzeń/kontr-miejsce, w której możliwe jest spotkanie różnych ludzi będących w nieustannym procesie komunikowania, układania się ze sobą. Powstaje przestrzeń wolna od władzy jednej ideologii, jednej kultury. Możliwa jest autonomia i emancypacja wynikająca z podzielenia przestrzeni (tworzenia miejsca wspólnego).

Heterotopia, jest możliwa szczególnie w warunkach dystansu, utrzymanego tak wobec siebie jak i miejsca w którym jesteśmy. Ma szansę zaistnienia poprzez swoiste zdwojenie (jak w doświadczeniu z lustrem) polegające na tym, że jesteśmy jednocześnie „i tu i tam”. Tak więc podkreślić raz jeszcze, że pojęcie heterotopii odsyła nas do przestrzeni niejednorodnych, ograniczających i jednocześnie przekraczanych. Heterotopie umożliwiają uczenie się, docieranie do prawdy o rzeczywistości, ale też dostrzeżenie możliwości jej zmiany, rewolucji. Miejsce jest wcieleniem konkretnej i zarazem abstrakcyjnej przestrzeni przeżytej oraz – jak pisze Ewa Rewers – formą „przestrzeni mediacji i przejścia”⁹⁹. Strefa „pomiędzy” („przejścia”) „staje się najistotniejsza, bo w niej zachodzą procesy integracyjne, traci ona jednocześnie swe znaczenie ‚bycia granicą’ (miejscem zupełnego oddzielenia zjawisk), stając się nie tyle miejscem tymczasowej styczności, co spotkania i przechodzenia jednego w drugie, obszarem kształtowania nowej jakości. Jest to więc operacja – w pewnym sensie symboliczna, – która prowadzi do powołania tworu o charakterze hybrydycznym, będącego nośnikiem nowych znaczeń. Wytworzenie poczucia przejścia, przekroczenia mentalnej i społecznej granicy może być jednym z ważniejszych zadań projektowanego mechanizmu interwencji.

W praktyce miejskiej heterotopia może być innowacyjnym tropem do nadawania nowych znaczeń trzem urbanistycznie pojmowanym wymiarom przestrzeni :

- *przestrzeni publicznej* – wszelkie miejsca dostępne powszechnie, zazwyczaj nieodpłatnie, ulice, place, skwery, parki czyli formy zagospodarowania miasta, które decydują o jego charakterze. Zarówno wielofunkcyjne przestrzenie śródmiejskie, jak i te bardziej lokalne, których głównymi użytkownikami są mieszkańcy najbliższej okolicy, osiedla czy dzielnicy, stanowią miejsca spędzania wolnego czasu, rozrywki i rekreacji. Pełnią one także funkcje wspólnoto-twórcze, ponieważ jako obszary, gdzie koncentruje się aktywne życie miejskie i dochodzi do wymiany poglądów przyczyniają się do kształtowania lokalnej tożsamości. Ze względu na niewystarczającą ilość i niską jakość przestrzeni publicznych mieszkańcy i użytkownicy miast uważają je za mało atrakcyjne jako miejsca spotkań i spędzania czasu. Brak ogólnodostępnych przestrzeni publicznych daje się szczególnie odczuć w nowych osiedlach mieszkaniowych, często sprowadzonych jedynie do funkcji sypialni.

97 Ibidem
98 O. Tokarczuk, *Moment niedawiedzia*, Krytyka Polityczna, Warszawa 2012.

99 Rewers E., *Język i przestrzeń w poststrukturalistycznej filozofii kultury*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1996, s. 48.

- *przestrzeni prywatnej*, którą stanowią mieszkania i wszystkie inne miejsca prawnie (własność, własność lokatorska, efekt przydziału kwaterunkowego itp.) należące do rodzin oraz *przestrzeni półprywatnej*, którą wyznaczają zwykli ludzie, zagospodarowując miejsca wokół bloków, kamienic (np. ogródki przydomowe), części klatki schodowej, wspólnych strychów, korytarzy. Warto zauważyć, że ta przestrzeń – wobec braku prawnych uregulowań własności i konkurencji potencjalnych użytkowników – staje się nierzadko przedmiotem trudnych relacji sąsiedzkich, niekiedy konfliktów.
- *przestrzeni społecznej* (półpubliczna/półprywatna)
Współcześnie często obserwujemy zajmowanie przestrzeni publicznej, co wyraża się ogradzaniem, zajmowaniem przez osoby prywatne i tworzeniem terytoriów de facto półprywatnych. Z kolei przestrzeń półpubliczną tworzą te elementy przestrzeni prywatnej, w którym toczy się aktywność o charakterze publicznym. Jej cechą charakterystyczną jest „wspólność” – bycie razem. Tego typu przykładem jest *przestrzeń sąsiedzka*, czyli taka, która bezpośrednio towarzyszy miejscu zamieszkania, ale aktywność tam podejmowana wykracza poza sprawy prywatne, nabiera znaczenia publicznego.

4. Zasady wspieranie rozwoju społeczności lokalnej

System wsparcia działający w ramach projektu Warszawa Lokalna w dużym stopniu bazuje na metodologii i metodyce pracy ze społecznością lokalną. W swej źródłowej – anglosaskiej postaci *polega ona na aktywnym angażowaniu ludzi w sprawy dotyczące ich życia i skupia się na tworzeniu relacji pomiędzy indywidualnymi osobami, a grupami i instytucjami kształtującymi ich codzienne doświadczenia*¹⁰⁰. Jest to proces polegający na rozwoju, będący doświadczeniem zarówno zbiorowym, jak i indywidualnym. Bazuje na przekonaniu o równości i partnerstwie między zaangażowanymi stronami. Opiera się o lokalną edukację społeczną (community education, community development learning), polegającą na dzieleniu się umiejętnościami, świadomością, wiedzą i doświadczeniem w celu doprowadzenia do zmiany. Społeczność lokalną interpretować można także funkcjonalnie, jako podstawową instytucję społeczeństwa obywatelskiego, pole demokratycznej praktyki, alternatywę dla władzy i w końcu instancję uzupełniającą braki tzn. organizującą takie usługi, których państwo nie potrafi lub nie chce zapewnić.

Głównym celem jest praca ze społecznościami lokalnymi znajdującymi się w niekorzystnym położeniu, mająca umożliwić im wspólne określenie potrzeb i praw, jasne przedstawienie celów i podjęcie działań pozwalających te cele realizować w ramach demokratycznych struktur. Praca w społeczności jest procesem, dzięki któremu jakaś grupa określa swoje potrzeby lub cele ogólne, dokonuje ich hierarchii, zwiększa poczucie zaufania do siebie oraz wolę pracy na rzecz zaspokojenia tych potrzeb, znajduje niezbędne środki wewnętrzne lub zewnętrzne, podejmuje konieczne działania, wykazuje się postawami i działaniami zmierzającymi do podjęcia współpracy w ramach społeczności¹⁰¹. Dzięki działaniom w społeczności lokalnej potrzeby społeczne i problemy indywidualne stają się kwestiami publicznymi, rozwiązywanymi poprzez wspólne działania – w efekcie ludzie zaangażowani w takie działania sami nabywają nowe umiejętności i zyskują wiarę we własne siły, przejmują większą kontrolę nad swoim życiem społecznym. Punktem wyjścia dla procesu rozwoju społeczności lokalnej są osobiste doświadczenia ludzi dotyczące kwestii społecznych – doświadczenie ucisku, niekorzystnego położenia, dyskryminacji, wyizolowania, ubóstwa, a więc wszelkiego rodzaju deficytu społecznego. Termin „rozwój społeczności lokalnej” (community development) jest często wykorzystywany w celu opisanego zaangażowanych, uczestniczących interwencji (participatory interventions), które promują samopomoc i świadczenie usług w sytuacji, kiedy samorząd nie jest w stanie zaspokoić aspiracji społeczności lub jeśli istnieje potrzeba poszerzenia sfery usług o funkcje więziotwórcze.

4.1. Metodyka pracy społecznościowej

W zasobach wiedzy dotyczącej metodyki pracy społecznościowej pozytywnie wyróżnia się systematyzujące opracowanie sporządzone dla rządu brytyjskiego pod tytułem „Community Development Challenge. Grupa wiodących profesjonalistów, naukowców określiła charakterystyczny wkład rozwoju społecznościowego jako „złożony efekt” składający się z „sześciu progresywnych składników:

1. pomaganie ludziom dostrzec, iż w obrębie kwestii publicznych – lokalnych, ale nie tylko – mają wspólne sprawy i że mogą odnieść korzyść wspólnie i autonomicznie pracując nad nimi; ten typ pracy środowiskowej sam w sobie przynosi efekty w postaci redukcji izolacji i alienacji oraz wzrostu kapitału społecznego i kooperacji;

2. pomaganie ludziom pracować nad owymi wspólnymi sprawami, często poprzez zawiązywanie grup zadaniowych, złożonych z członków społeczności, wspieranie tych grup w planowaniu i podejmowaniu działań, zachęcaniu do oceny osiągniętych rezultatów jako sposobu podnoszenia ich własnej skuteczności;
3. niedyrektywne i etyczne wspieranie i rozwój niezależnych grup w społecznościach oraz ich sieciowanie; efekty: wzrost lokalnego sektora obywatelskiego, wolontariatu, pomocy wzajemnej i usług, wzajemne, międzygrupowe, uczenie się;
4. promowanie w toku pracy ze społecznością sprawiedliwości, integracji (*inclusiveness*), partycypacji i współpracy; efekty: poprawa w zakresie partycypacji, kapitału społecznego, współpracy i spójności społecznej;
5. wzmacnianie (*empowerment*) członków społeczności i ich organizacji w takim stopniu, by byli w stanie wpływać na i przekształcać działania władz publicznych i świadczone przez nie usługi oraz na inne czynniki oddziałujące na warunki ich życia; efekty: wzrost zaangażowania i wpływu społeczności na dialog: władze publiczne – społeczność oraz na spójność i skuteczność publicznych polityk;
6. informowanie i doradzanie władzom publicznym w zakresie problematyki społeczności lokalnych oraz asystowanie im we wzmacnianiu tych społeczności oraz w działaniach podejmowanych w prawdziwym z nimi partnerstwie; efekty: wzrost możliwości władz publicznych i ich organów w angażowaniu się w społeczności, poprawa w zakresie świadczonych przez sektor publiczny usług,

Raport CD Challenge, zatwierdzony przez rząd wzywał do bardziej strategicznego inwestowania w środki rozwoju społecznościowego tak, żeby interwencje były lepiej skoordynowane i bardziej trwałe w dłuższej perspektywie. Mimo to wciąż funkcjonuje powszechne niezrozumienie wkładu, jaki rozwój społeczności może wnieść do procesu wzmocnienia społeczeństwa obywatelskiego, zachęcania do czynnego obywatelstwa i zwalczania nierówności. Koncepcja silnie powiązanej społeczności (*well-connected*) została zaprezentowana jako metoda, sposób zaplanowanie nad chaosem, a także opracowywanie innowacyjnych rozwiązań dla trudnych problemów.

¹⁰² Jacobs J., *The death and life of great American cities*, Cape, London 1961.

¹⁰³ Dekker P., Uslaner E. M. (eds.), *Social capital and participation in everyday life*, Routledge, London 2001.

¹⁰⁴ Henderson P., *An historical perspective on community development in the UK – power, politics and radical action*, [w:] *Communities developing for health*, P. Ashton, A. Hobbs (eds.), Health for All, Liverpool 2000.

¹⁰⁵ Skrzypczak B., *Profil animatora społecznego*, (w) *Kim jest animator społeczny*, red., P. Henzler, B. Skrzypczak, Instytut Radiańskiego, Warszawa 2006, s. 8-24.

¹⁰⁶ Naumiak A., *Edukacja – Partycypacja – Zmiana w doświadczeniach i wyobraźniach liderów lokalnych (animatorów społecznych)*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2014.

Dodano tu także najnowsze rozwiązania zaczerpnięte z nauk społecznych wykorzystujące teorię złożoności (*complexity theory*), a także rozwiązania z dziedziny technologii informacji. Praca społecznościowa nabiera współcześnie cech sposobu budowania „sieci publicznego szacunku”¹⁰², którego istotą jest kapitał społeczny uznaje, czyli codzienne relacje pomiędzy sąsiadami, kolegami z pracy i przyjaciółmi, a nawet przypadkowymi znajomymi, które posiadają wartość dla poszczególnych osób oraz dla społeczeństwa jako całości¹⁰³.

Rozwój społeczności w warunkach dużego miasta stosowany jest pod różnymi auspicjami, włącznie ze służbą zdrowia, rewitalizacją, zwalczaniem przestępczości, itp., czyli wszędzie tam, gdzie pojawia się wspólne przeświadczenie o „uczestnictwie społeczności” i/lub „zaangażowaniu obywatelskim” jako niezbędnych i pożądanym przesłankach dla społecznego postępu¹⁰⁴. Pracownik społecznościowy łączy profesjonalizm z emocjonalnym zaangażowaniem, jakie cechuje społecznika. Pełni dwie podstawowe funkcje¹⁰⁵: (1) Środowiskowe (facylitowanie kontaktów społecznych, wzmacnianie i wyrównywanie szans, moderowanie środowiskowych sytuacji edukacyjnych, angażowanie i mobilizowanie społeczności, budowanie więzi i relacji środowiskowych.); (2) zawodowe (działanie w oparciu o metody partycypacji i rozwoju społeczności lokalnej, projektowanie i zarządzanie zmianą, ewaluowanie zmiany społecznej). W przytoczonej typologii akcentowane są bardziej funkcje środowiskowe niż zawodowe, bowiem pracownikiem społecznościowym /animator społeczny jest w warunkach polskich nadal bardziej zawodowy pracownik różnych dziedzin życia/zawodów: instruktor kulturalno-oświatowy, nauczyciel, pracownik socjalny, lub społecznik czy lider organizacji pozarządowej niż animator społeczny rozumiany jako odrębny profesja¹⁰⁶. Takie ujęcie animatora nie wyklucza jednak uformowania odrębnego zawodu.

Niezależnie od statusu zawodowego wykonując zadania społeczniowe trzeba posiadać umiejętności i kompetencje w zakresie:

- rozwijania partnerskich relacji w środowisku poprzez budowanie koalicji;
- komunikacji pomiędzy potencjalnymi partnerami społecznymi poprzez wypracowywanie kontaktów i relacji zarówno z, jak i pomiędzy kluczowymi postaciami;
- nakreślenia profilu społeczności – poznanie mieszkańców, historii, problemów itp.
- podejmowania wspólnych decyzji poprzez dochodzenie do konsensusu i określanie wspólnego celu;

- pracowania przy wykorzystaniu zjawiska dynamiki grupy;
- podtrzymywania zaangażowania i motywowanie innych;
- tworzenia sieci – praca ponad granicami, pielęgnowanie kontaktów;
- zarządzania informacją i zasobami.

Posiadając takie kompetencje, animator umożliwia mieszkańcom zmianę wzorów kulturowych (od biernej postawy po aktywną), w kierunku postawy obywatelskiej ukierunkowanej na kooperację. Ułatwia włączenia się w życie grup i społeczności, dzięki czemu mieszkańcy odkrywają wartości wspólnoty, solidarności, satysfakcji z pomocy innym, a więc następuje zmiana hierarchii wartości w kierunku współpracy na rzecz dobra wspólnego. Animator społeczny nie pracuje z jedną grupą, lecz inspiruje powstanie wielu grup w środowisku. Następnie usamodzielnia grupy (znajduje lidera), a sam koncentruje się na relacjach międzygrupowych, na tworzeniu związków, sieci i kontaktów w środowisku, które powinny sprzyjać wytworzeniu mechanizmu synergii, a więc osiągnięcia większej efektywności, niż wynikałoby z prostego sumowania potencjału, jaki mają poszczególne grupy czy ogólnie mieszkańcy. Uruchamia w ten sposób wewnętrzny potencjał środowiska. Inicjuje proces rozwoju (zaspokajanie potrzeb, rozwiązywanie problemów), w oparciu o własne zasoby. Animator społeczny jest refleksyjnym praktykiem umiejętnie wykorzystującym techniki, narzędzia, które wychodząc od zasobów mieszkańców określonej społeczności, poprzez motywację i edukację umożliwiają samoorganizację mieszkańców w celu samodzielnego zaspokajania ich potrzeb.

Wśród wielu podejść społecznościowych na szczególną uwagę zasługuje *rozwój oparty o zasoby i potencjały (Asset-Based Community Development ABCD)*¹⁰⁷ czyli metoda, która skupia się na odkrywaniu i mobilizacji zasobów już w społeczności istniejących. Zalety społeczności są środkami, które stają się cenne, kiedy się je skumulują i uczyni pożytecznymi. Podejście ABCD daje obywatelom narzędzia do znalezienia i mobilizacji tego, co posiadają, na rzecz budowy silniejszej społeczności. Zawiera w sobie nowe rozumowanie: jeśli coraz więcej osób współpracuje ze sobą w partnerstwach, to są one w stanie rozwiązywać poważne problemy oraz osiągać zamierzone cele. W przypadku udanego budowania społeczności istnieją trzy wymiary, które łączą i aktywizują społeczności: (a) oparcie na zasobach (*asset-based*), koncentrujemy się na odkrywaniu tego, co może być pożyteczne wewnątrz społeczności; (b) skupienie się na tym, co wewnątrz (*internally focused*) najlepiej zacząć od tego, co możemy znaleźć w środku społeczności.

Ludzie w niej żyjący są najważniejszymi współautorami sprawnie funkcjonującej społeczności; (c) napędzanie relacjami (*relationship driven*), czyli świadomość, że wspólnoty umacniają się tylko dzięki połączeniom między ludźmi, które umożliwiają im wykazanie się swoimi talentami. Tworzenie relacji to podstawowe działanie w budowaniu społeczności. Kluczem rozwoju/rewitalizacji społeczności lokalnej jest zlokalizowanie wszystkich dostępnych lokalnych zasobów i ich połączenie w ten sposób, aby zwielokrotnić ich siłę i skuteczność, a także włączenie do pracy nad rozwojem lokalnym tych lokalnych instytucji, które nie są jeszcze w to zaangażowane. Odradzanie społeczności polega więc na łączenie własnych sił w nowe kombinacje, nowe struktury, nowe źródła dochodów i kontroli, a także nowe możliwości dla ekonomii. Dla twórców społeczności koncentrujących się na zasobach, odbudowa tych lokalnych relacji stanowi najbardziej obiecującą drogę, prowadzącą do skutecznego rozwoju społeczności¹⁰⁸.

4.2. Edukacja środowiskowa i lokalna

Od kilku lat w obszarze pracy nad rozwojem społeczności lokalnych zwraca się uwagę na aspekty edukacyjne. Ten kierunek edukacyjny określa się najczęściej jako edukację środowiskową lub lokalną (*community education, local education*). Ma ona dwa podstawowe wymiary: pierwszy (szerszy) jest związany z orientacją środowiskową w naukach społecznych, która skupia się na aktywizacji społeczności lokalnej i działaniach społecznych wspomagających rozwój środowiska lokalnego; drugi (węższy) jest koncepcją edukacyjną koncentrującą się na organizowaniu społeczności lokalnej wokół zadań społeczno-wychowawczych, socjalnych i kulturalnych. Edukacja środowiskowa jest procesem realizowanym (1) w środowisku, (2) ze środowiskiem, (3) przez środowisko i (4) dla środowiska, z wykorzystaniem profesjonalnego, zewnętrznego wsparcia (ale owo „dla” nieprzypadkowo znajduje się dopiero na czwartym miejscu). Jej celem jest rozpoznawanie, ocenianie oraz rozwijanie miejscowych zasobów społecznych i kulturowych, zaś drogą kształtowanie poczucia tożsamości, zarówno lokalnej, jak i ogólnonarodowej oraz europejskiej. Zadania, obszary, formy oraz środki edukacji środowiskowej skupiają się na tym co wspólne, co łączy ludzi, co umożliwia wzajemne zrozumienie oraz współdziałanie. Edukacja środowiskowa ma charakter obywatelski i odwołuje się w swych założeniach do praw człowieka, zasad demokracji, sprawiedliwości społecznej i poszanowania dla przyrody¹⁰⁹.

Proces organizowania społeczności lokalnej jest ukierunkowany w szczególności na:

- wypracowywanie świadomości zmian społecznych i zrozumienia problemów i perspektyw poprzez pracę na rzecz zmian społecznych, ekonomicznych i politycznych,
- umożliwienie ludziom uzyskania fachowej wiedzy i umiejętności koniecznych do wspierania ich własnych zamierzeń,
- umożliwienie ludziom uznania wartości wpływających na sposób ich pracy.

Edukacja środowiskowa to proces formalnej (w ramach systemu oświaty) pozaformalnej (organizowanej poza systemem oświaty) oraz nieformalnej (całkowicie oddolnej) edukacji dzieci, młodzieży i osób dorosłych, który jest związany z realizacją potrzeb, dążeń oraz planów (indywidualnych, grupowych, środowiskowych), w szczególności edukacyjnych, kulturowych i politycznych. Łączy ona edukację szkolną z pozaszkolną, wykraczając poza granice pasywnej percepcji określonych treści i jest związana z udziałem ludzi w praktyce społecznej, czego efektem jest kształtowanie zaangażowanych postaw, a poprzez nie aktywnej oraz kreatywnej społeczności. Proces ten jest ściśle związany z (samo)kształceniem podmiotowości zarówno osób, grup, jak i społeczności lokalnych, który jest realizowany w oparciu o siły własne środowiska. Istotą edukacji środowiskowej jest wzbogacanie oraz pomnażanie pozytywnych składników rzeczywistości oraz kompensowanie występujących braków, jak również zapobieganie powstawaniu niekorzystnych wpływów wychowawczych¹¹⁰.

Edukacja środowiska jako swoista działalność podejmowana wspólnie i z własnej inicjatywy przez podmioty, wchodzące w skład środowiska jest ukierunkowana na:

- poszerzanie poziomu wiedzy społeczności lokalnej z zakresu spraw dotyczących środowiska oraz procesu jego samorozwoju i modernizacji, wraz z kształtowaniem umiejętności niezbędnych w działaniach ukierunkowanych na rozwój,
- rozwiązywanie lokalnych problemów,
- optymalne zaspakajanie potrzeb zarówno dzieci i młodzieży, jak i osób dorosłych,
- kształtowanie postaw prospołecznych i obywatelskich¹¹¹.

Celem uczenia się i rozwoju społeczności jest rozwijanie kompetencji społecznych jednostek i grup w każdym wieku, które nabierają ich poprzez działań w społeczności lokalnej w celu poprawy jakości ich życia. Ma więc przede wszystkim charakter *edukacji społecznej* skupionej na uczestnictwie w życiu społecznym. Wraz ze wzrostem kompetencji umożliwia włączenie się w proces podejmowania decyzji i staje się *edukacją obywatelską* związaną z działaniem w sferze publicznej. Oba procesy edukacyjne (społeczny i obywatelski) mogą się nakładać na siebie i wzajemnie uzupełniać. Istotnym czynnikiem jest przestrzeń, w której są uruchamiane. Jeśli mamy na myśli terytorium fizyczne mówimy wówczas o edukacji lokalnej (*local education*) jeśli przede wszystkim akcentujemy relacje międzyludzkie to zachodzi społecznościowa (*community education*)¹¹².

Kluczowym narzędziem metodycznym używanym przez animatorów społeczności lokalnej jest „tworzenie sytuacji edukacyjnych” polegające na aranżowaniu w przestrzeni publicznej do grupowej i indywidualnej aktywności poznawczej. Poprzez włączanie mieszkańców w cały proces działań ukierunkowanych na zmianę (diagnoza, planowanie, realizację oraz ewaluacja) winien on tworzyć przestrzeń i warunki do edukacji nieformalnej, wzmacniając ją edukacją pozaformalną przez organizowanie zajęć, warsztatów, spotkań, itp. Celem tego jest nie tylko zwiększanie wiedzy i umiejętności, ale również poziomu aktywności i zaangażowania oraz kształtowanie postaw prospołecznych i zachowań ukierunkowanych na wspólne dobro. W tworzeniu sytuacji edukacyjnych w ramach procesu organizowania społeczności lokalnej należy wziąć pod uwagę specyfikę kształcenia i samokształcenia osób dorosłych. To one są bowiem podstawowymi adresatami oddziaływania edukacyjnego i dlatego w ramach pracy społecznościowej nie powinno się organizować zajęć zbliżonych do lekcji w szkole czy kursach kształcenia nauczycieli. Jednym z bardziej znanych modeli uczenia się ludzi dorosłych jest tzw. Cykl Kolba, który zakłada uczenie się przez doświadczenie oraz jego analizę. Uczenie się to w tym ujęciu proces ciągłej modyfikacji posiadanych doświadczeń przez kolejne. Ma to miejsce w różnych sytuacjach, nie tylko w szkole, ale przede wszystkim w trakcie interakcji ze środowiskiem.

W procesie uczenia się przez doświadczenie można wyodrębnić cztery etapy:

- *konkretne doświadczenie*: uczestnik w trakcie sytuacji edukacyjnej doświadczają czegoś na sobie; doświadczenia te są zgodne z jego dotychczasowymi poglądami lub im przeczą,

- *refleksyjna obserwacja*: nowe doświadczenie jest analizowane i poddawane refleksji, czyli oglądowi z różnych perspektyw,
- *abstrakcyjna konceptualizacja*: uczący się kontynuując analizę danych, zaczyna wyciągać wnioski z doświadczenia i tworzy uogólnienia oraz pewne własne teorie, które prowadzą do zintegrowania jego obserwacji w logiczną całość, co rozpoczyna proces internalizacji tego, czego nauczył się z przeżytego doświadczenia,
- *aktywne eksperymentowanie*: etap ten rozpoczyna się, gdy osoba ucząca się zmienia swoje zachowanie: jest to etap eksperymentowania i sprawdzania nowej wiedzy w praktyce.

Istotą tak ujmowanego procesu jest to, że tworzy on powtarzający się cykl, co oznacza, że po zakończeniu pełnego obiegu, rozpoczyna się kolejny. Merytoryczne treści, wartości czy obraz świata zawarte w podejściu edukacji środowiskowej powinny być propozycją, wobec której podmiot uczący się może się dookreślić, opowiedzieć oraz po swoim ją przyswoić. Ważne w tym zakresie jest stworzenie przestrzeni psychologicznej sprzyjającej istnieniu sytuacji edukacyjnej. Ważnym elementem, od którego należy zacząć jest tzw. kontakt i kontrakt. Animator, jak również inne osoby odpowiedzialne za proces uczenia, powinny być świadome relacji, jakie panują w grupie oraz dbać o dobry kontakt z uczestnikami i pomiędzy nimi. Kontakt polega zatem na ustalaniu zwykłych ludzkich relacji pomiędzy osobami zainteresowanym uczeniem się. Osoby prowadzące spotkania o charakterze edukacyjnym muszą stworzyć przestrzeń do uczenia się i atmosferę sprzyjającą uczeniu się. Kontrakt wiąże się z ustalaniem warunków wspólnego uczenia się, jak również wypowiedzenia się w zakresie kwestii fundamentalnych dotyczących tego czy uczestnicy podchodzą poważnie do sprawy i czy chcą się uczyć

5. Laboratorium – społeczne praktyki wytwarzania innowacji

W naukach społecznych od lat toczy się dyskusja o potrzebie, zakresie i etyce społecznego eksperymentowania. Laboratoria w swoim sposobie funkcjonowania zakładają, że ludzie nie są już bierni wobec mechanizmów społecznych, stali się aktywnymi aktorami życia zbiorowego chcącymi mieć coraz większy wpływ na jego kształt. Kultura ekspercka powinna być uzupełniana, a nawet zastępowana przez kulturę partycypacji obywatelskiej.

W projekcie Warszawa Lokalnie laboratorium oznacza zaplanowany proces twórczej konfrontacji i spotkania różnorodnych aktorów reprezentujących „środowisko” (społeczność lokalna, profesjonaliści, urzędnicy i decydenci, naukowcy, liderzy opinii, instytucje lub sieć organizacji, branża) wypracowujące społeczną wiedzę oraz innowacyjne praktyki diagnozowania i rozwiązywania kluczowych/strategicznych problemów. Proces „spotkania” prowadzony przez moderatora (ów) składa się z cyklu powiązanych ze sobą sytuacji badawczych, edukacyjnych, inspiracji praktycznych i teoretycznych, superwizji społecznej praktyki, seminariów dzięki którym uczestnicy (przedmiot) zmiany stają się jej współautorami i realizatorami (podmiotami). Procesowi „spotkania” towarzyszy systematyczna „konfrontacja” stanowisk, stereotypów służąca ujawnianiu symbolicznych i praktycznych mechanizmów manipulowania umożliwiającą zbudowanie nowej przestrzeni do zmiany i wspólnego działania.

W centrum podejścia laboratoryjnego znajduje się refleksja o wiedzy i jej wpływie na zbiorowe i indywidualne działania. Interesującym tropem poznawczym w tym obszarze są rozważania nad wiedzą tworzoną w działaniu¹¹³ oraz jej społecznym dystrybuowaniem. W takim ujęciu laboratorium polega na łączeniu „wiedzy profesjonalnej” z „wiedzą lokalną” uczestników zaangażowanych w rozwiązywanie jakiegoś problemu. Animatorzy i mieszkańcy/praktycy wspólnie projektują aktywności i razem oceniają też skuteczność tych działań. Pozwala to na zwiększanie poziomu przewidywalności projektowanych rozwiązań metodycznych, a także na aktywne interweniowanie oraz preparowanie replikowalnych zjawisk i procesów. Uczestnicy sesji laboratoryjnych, pełnią rolę *interprofesjonalnej wspólnoty dociekającej*. Choć połączeni wspólnym celem wynikającym z zaangażowania w projekt, nie są najczęściej jednomyślni w swoich podejściach do problemów, ocenach sytuacji i koncepcjach działania. W toku – nierzadko gorących – dyskusji, opierając się na swoich zróżnicowanych doświadczeniach naukowców, ekspertów, praktyków wypracowują wspólne stanowiska, poruszając się w relacyjnej przestrzeni „pomiędzy”, powstającej interpersonalnie, wprost na więziach, zacieśniających się przez trwającą między nimi wymianę. Poprzez pracę kolektywu grupującego przedstawicieli różnych profesji i punktów widzenia, konstruowana jest wiedza, stanowiąca istotny zasób i potencjał realizowanego projektu¹¹⁴. Zasady, przebieg i atmosfera dyskusji uczestników sesji laboratoryjnych bliskie są temu, co Matthew Lipman określił jako wspólne dociekanie, mogące mieć miejsce jedynie w warunkach ukształtowania się *wspólnoty dociekającej*¹¹⁵.

¹¹³ Ryle G., *The Concept of Mind*, Routledge, New York 2009.

¹¹⁴ Por. podobnie definiowane *polifcia profesjonalna wspólnota – interprofesjonalna edukacja*, w: M. Mendel, *Edukacja społeczna. Partnerstwo rodzinny szkoły i gminy w perspektywie amerykańskiej*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001.

¹¹⁵ Lipman M., Sharp A., Oscanyan F. S., *Filozofia w szkole. Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli*, Warszawa 1997.

Dociekanie laboratoryjne zakłada cyrkulację wiedzy (naukowej, eksperckiej, ukrytej, praktycznej) bazujący na trzech powiązanych i równorzędnych elementach ¹¹⁶:

- *poszukiwanie wiedzy* – odnajdywanie przez członków grupy wiedzy, doświadczeń i teorii w celu podzielenia się z innymi tym, czego się nauczyło, czy odnalazło; im bardziej był to zorganizowany proces, tym większe prawdopodobieństwo przejścia do następnego etapu uczenia się;
- *zdolność do uruchamiania posiadanych zasobów i potencjałów* – poprzez podwyższenie kompetencji członków grupy, wspólne tworzenie narzędzi ukierunkowanych na realizację celu;
- *praktykowanie* – wspólna praca z praktykami i dla praktyki, w celu uzyskania rezultatów zadowalających tych, dla których one powstają.

5.1. W poszukiwaniu innowacji lokalnych

Prowadzące projekt Warszawa Lokalnie partnerstwo funkcjonuje jako otwarta przestrzeń pracy, dialogu i współpracy pomiędzy różnymi interesariuszami. W jego ramach identyfikowane są ważne kwestie, tworzone, i testowane nowe rozwiązania oraz podejmowana jest refleksja nad istniejącymi już rozwiązaniami.

Odwołując się do pewnych ogólnie uznawanych wskaźników innowacyjności zakładamy, że lokalna praktyka może być uznana jako społecznie innowacyjna (Kwaśnicki 2013) jeśli spełnia kryterium:

- (1) „nowości” Muszą spełniać cechy nowości w jakiejś dziedzinie, albo jest stosowana w nowy sposób.
- (2) ma mechanizm „od pomysłu do realizacji” czyli zawiera ideę oraz sposób jej wdrożenia;
- (3) „skuteczności” które dotyczyć może jakości, poziomu satysfakcji, szybkości rozprzestrzeniania się, zmniejszenia kosztów lub wpływu na wzrost zadowolenia społecznego, może być też związane z systemem wartości społecznych, które innowacja ma na celu poprawić; podkreślają znaczenie godności i dobrego samopoczucia.

- (4) „spełniania potrzeby społecznej” co jest przydatniejszą perspektywą aniżeli analiza społeczna poprzez pryzmat problemów, nie stygmatyzuje, a ich zaspokajanie jest kluczem do wzrostu dobrobytu ludzi,
- (5) „poprawy zdolności społeczności do działania” poprzez tworzenie nowych ról i relacji, rozwój dostępnych zasobów i możliwości lepszego wykorzystania zasobów i środków, pociąga za sobą zmiany w relacjach społecznych, w szczególności w zakresie zwiększenia udziału grup społecznych narażonych na zmarginalizowanych lub dotychczas niedostatecznie reprezentowanych.

Podstawową cechą wyróżniającą innowacje lokalne o charakterze społecznościowym jest to, że są rezultatem zbiorowej podmiotowości i doprowadzają do takich zmian jakości życia, które maksymalizują dobro wspólne. W przeciwieństwie do innowacji technicznych społeczne o wiele bardziej odnoszą się do systemu wartości i nie są (w dużym stopniu) zorientowane tylko na ekonomiczną użyteczność. Chodzi w nich o to, by poprzez kształtowanie postaw obywatelskich uruchamiać społeczny potencjał, który w jakościowo nowy sposób będzie odpowiadał na potrzeby społeczne, a nie taktował polityki społecznej jako przedmiotowo zorientowanego zarządzania kapitałem ludzkim. Strategiczną i aksjologiczną odpowiedzią na to wyzwanie może być praktyczne zastosowanie idei *empowermentu*.

O innowacji społecznej można mówić wtedy, gdy wdrażany jest pomysł na rozwiązanie problemu społecznego poprzez:

- (a) aktywowanie lokalnych i społecznych zasobów/potencjałów;
- (b) zwiększenie poczucia wpływu na decyzje zapadające w instytucjach publicznych oraz sposób wprowadzane ich w życie.

W działaniach innowacyjnych często zaciera się granica między twórcą i odbiorcą, producentem i konsumentem, użytkownicy stają się ko-producentami/prosumentami. Koprodukcja wykracza poza ideę zaangażowania użytkownika, chodzi tu raczej o przeniesienie odpowiedzialności i zasobów od profesjonalistów do użytkowników i zaangażowania ludzi w realizację ich własnych usług. Łączy się to z przekonaniem, że indywidualna i zbiorowa satysfakcja najpełniej realizuje się w drodze wzajemnej pomocy. Innowacje lokalne są związane ‘z’ i rozwijane ‘przez’ użytkowników, a nie dostarczane ‘do’ i ‘dla nich’.

Mogą być zatem określone na podstawie rodzaju związków, które tworzą, często prowadzą do nowych form zarządzania, lepszych form wspólnego działania, poprawy integracji i uczestnictwa grup marginalizowanych, niedostatecznie reprezentowanych.

Innowacje społeczne pozwalają na lepsze wykorzystanie zasobów i aktywów, które w wielu sytuacjach mogłyby być zmarnowane, niewykorzystane lub nie używane w ogóle. W niektórych przypadkach te aktywa i zasoby mogą być ukryte. Odkrywanie i udostępnianie zasobów ukrytych pomaga zapewnić to, że inicjatywy społeczne nie są grą o sumie zerowej, że wszyscy uczestnicy zyskują. Możliwość są środkami, poprzez które potrzeby są zaspokajane - to rodzaj wolności pozwalającej realizować różne style życia.

5.2. Badania w działaniu

Metodyczną ramą poszukiwań innowacji przyjętą w Warszawskim Laboratorium Innowacji Lokalnych jest partycypacyjne badanie w działaniu (participatory action research), które oznacza w tym ujęciu „badania pomagające w zmianie praktyki, w której praktyk (nauczyciel, pracownik socjalny, lider organizacji, aktywista itp.) jest jednocześnie badaczem i organizatorem zmiany”. Według Kurta Lewina¹¹⁷ - pioniera tego podejścia – badanie w działaniu zawiera w sobie trzy stopnie zmiany:

- *Rozmrożenie* – uświadomienie, odsłonięcie, czasami zdemistyfikowanie problemu, by w efekcie znaleźć kierunek i motywację do zmiany.
- *Akcja – zmienianie* – pilotażowe, testowe wprowadzanie nowych rozwiązań, ich pogłębione i systematyczne monitorowanie i obserwowanie, sprawdzanie efektów nowych zachowań, działań, zmian organizacyjnych, itp.
- *Zamrożenie* - ewaluacja efektów, jakie pojawiały się w związku ze zmianą i jeśli te wyniki są zadawalające, wprowadzenie ich do systemowych rozwiązań i powszechnej praktyki.

Badanie w działaniu oznacza, że jest to proces poznawczy, w którym jego uczestnicy poddają oglądowi jakość swojej aktywności, relacji i próbują je doskonalić. W efekcie uruchamiany jest potencjał emancypacyjny i krytyczny ponieważ celem jest doskonalenie rzeczywistości i dostrzeżenie własnych ograniczeń.

Chodzi zarówno o język (dyskurs), w jakim budujemy swoje rozumienie świata, jak i o rodzaj podejmowanych działań oraz doświadczanie przez każdego człowieka relacji władzy (podporządkowania i kierowania, przynależności i odrzucenia, bycia włączonym i wyłączonym, itp.). Wszystko po to by w sposób świadomy wchodzić w spór z zastaną rzeczywistością, by ją przekształcać. Badanie w działaniu pomaga zastanowić się nad własną praktyką, zmieniać ją, wyciągać wnioski, ponownie ulepszać, umożliwia zrozumienie sytuacji, w której się znajdują i działają, co skutkuje bardziej świadomym uczestnictwem i oddziaływaniem na życie społeczne. Wiodącą strategią rozwijanych badań w działaniu jest *refleksyjna praktyka*.

Uczestnik działania społeczno- edukacyjnego przyjmuje rolę refleksyjnego praktyka – przygląda się skutkom działań, reakcji innych na to, co i jak robi, zadaje sobie pytania, co działa, a co się nie sprawdza i dlaczego tak jest, jest gotowy na wprowadzanie zmian i udoskonalanie metod zmiany rzeczywistości społecznej. Refleksja pozwala zrozumieć sytuację, w której się znajdują i działają by w efekcie być bardziej świadomym uczestnikiem życia społecznego. Refleksja nad działaniem jest procesem uczenia się, prowadzącym do realnych zmian w tym: co ludzie robią, jak porozumiewają się ze sobą i światem, co myślą i co cenią, jak rozumieją i interpretują świat.

W praktycznym ujęciu refleksyjna praktyka realizowana jest poprzez:

(a) badania towarzyszące

Badanie polega na towarzyszeniu realizacji jakiegoś projektu/działania społecznego.. Przewodnikiem po tym działaniu jest najczęściej jego autor lub lider. W interakcji z zewnętrznym obserwatorem prowadzona jest refleksja nad różnymi sensami i mechanizmami prowadzonego projektu zmiany. Tego rodzaju podejście zawiera w sobie zarówno aspekt społeczny, jak i edukacyjny, ukierunkowany na rekonstruowanie istniejących praktyk społecznych. Przedmiotem zainteresowania osób prowadzących badania są głównie problemy i sytuacje, które mają bezpośredni związek z działaniem. Badani występują w pewnym sensie w charakterze ekspertów, których wiedza na temat rzeczywistości jest nie do przecenienia, jest unikatowa. W proces badawczy wnoszą to, co antropolog amerykański, Clifford Greertz (2005), nazywał „wiedzą lokalną”, na którą składają się symbole i relacje typowe dla danej społeczności warunkujące zachowania jej poszczególnych członków.

U podstaw tego rozumienia leży zatem szacunek i uznanie dla nieakademickiej wiedzy i mądrości osób niezwiązanych z formalną nauką. W pierwszym roku działania laboratorium zrealizowano pięć badań o tym charakterze.

- **Animacja osiedlowa – nowa rola instytucji kultury**

Badawcza opowieść dotyczy przebiegu interwencji animacyjnej prowadzonej w ramach Laboratorium Projektów na Osiedlu Przyjaźń i w okolicach Fortu Bema. Studium przedstawia proces wyłaniania metodyki animacji społecznej realizowanej przez placówkę kultury (na osiedlu Przyjaźń), a następnie jej adaptacji na kolejnym obszarze (Fort Bema). Analiza prowadzona jest z perspektywy refleksyjnego praktyka, który włącza się debatę w jaki sposób animator społeczny działający w ramach instytucji kultury może wpływać na budowanie relacji z mieszkańcami, a jednocześnie zmienia samą instytucję i animatora. Efektem tego jednostkowego doświadczenia jest zarys metodyki animacji osiedlowej.

- **Animacja sąsiedzka – jako program publiczny**

Badanie skupia się na pogłębionym rozumieniu animacji sąsiedzkiej. Stara się uchwycić ewolucję pracy z sąsiadami, która od kilku lat rozwijana jest w Warszawie. Analiza dotyczy trzech perspektyw: animacji sąsiedzkiej widzianej z perspektywy lidera/animatora, z perspektywy uczestnika oraz jako element programu publicznego. Badania towarzyszą akcjom sąsiedzkim (Podwórkowa Gwiazdka, Dzień Sąsiada), a także dyskusjom na temat sensu tego typu aktywności. Celem jest uchwycenie znaczenia jakie nadają tej aktywności mieszkańcy i animatorzy.

- **Kooperatywa jako instytucja społecznościowa**

Przedmiotem analizy jest kooperatywa spożywcza jako przykład „instytucji” społecznej, w której działają osoby, których motywacje wiążą się z chęcią zapewnienia sobie zdrowej żywności, ale także – co podkreślają – zmiany społecznej (na przykład poprawy bytu drobnych rolników, działania na rzecz ekologii czy ocalenia tradycji kulinarnych). Kooperatywy spożywcze wpisują się w nurt odnowy tradycji polskiego kooperatywizmu i są ciekawym fenomenem współpracy, która jest jednocześnie efektywna i ideowa. Badanie odsłania metodykę funkcjonowania kooperatywy z perspektywy jej animatorki. Skupia się na zjawisku kooperacji społecznej mając na uwadze możliwość zastosowania tej strategii w innych działaniach obywatelskich czy społecznych.

- **Partnerstwo lokalne – co widać od środka**

Studium przypadku ukazuje mechanizm działania, a przede wszystkim proces wspierania działań partnerstwa lokalnego na przykładzie Sielc. Badanie przygląda się funkcjonowaniu grup partnerskich i społecznościowych w Warszawie, które mają wiele osiągnięć, ale stoją przed wyzwaniem podtrzymania swojej aktywności, nadania im nowych sensów. Zagadnienia te są opowiadane z perspektywy ekspertów aktywności miejskiej i społecznej. Studium stara się dostarczyć wiedzy przydatnej animatorom.

- **Praskie partnerstwo pedagogiczno-teatralne – wytwarzanie społeczności profilaktycznej**

Badanie towarzyszyło realizacji projektu „Praskie partnerstwo pedagogiczno-teatralne” realizowanemu w 2016 r. przez Teatr Baj i Partnerów (Fundacja Pozytywna Praga, Gimnazjum nr 31 z Oddziałami Integracyjnymi im. Rotmistrza Witolda Pileckiego, Ośrodek Pomocy Społecznej Dzielnicy Targówek m.st. Warszawy, Szkoła Podstawowa nr 73, Szkoła Podstawowa nr 258, Stowarzyszenie CAL, Stowarzyszenie Praktyków Dramy STOP-KLATKA, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Oddział Praga-Północ). Badanie analizuje z perspektywy partnerstwa proces tworzenia platformy dialogu – rozumianej jako spotkanie we wspólnej pracy, do której każdy wnosi swoje doświadczenie, metody i „narzędzia” koordynatora, którymi pracuje na co dzień. Przestrzenią dialogu (spotkania) jest warszawska Praga – instytucje, placówki, organizacje.

(b) studiów przypadku

W metodzie studium przypadku celem badań jest przede wszystkim całościowy opis i zrozumienie przypadku (zjawiska, sytuacji, wydarzenia, instytucji itd.) wraz z otaczającym go kontekstem. Opracowanie studium przypadku może być użyteczne w celu odniesienia konkretnego, opisywanego zjawiska do szerszej kategorii podobnych zjawisk, formułowania wniosków o pewnym typie zjawisk lub w celu dostarczenia praktycznych rozwiązań określonego rodzaju problemów. Tę metodę stosuje się także w badaniach ewaluacyjnych. Konkretny przypadek analizowany jest w sposób wieloaspektowy, w ramach szeroko pojętej sieci zależności czasowych, przestrzennych, kulturowych, społecznych, politycznych, instytucjonalnych, etycznych i estetycznych.

Wykorzystuje się dane o charakterze wywołanym (np. wywiady)

jak i zastanym (desk research). W przyjętej metodologii przypadki dobrane do badania stanowią przykłady szerszych zjawisk, dzięki nim z największym prawdopodobieństwem uda się zaobserwować interesujące mechanizmy czy procesy. Wnioski ze studium przypadku mogą być pomocne przy tworzeniu pewnej typologii, wzbogaceniu wiedzy określonego rodzaju. Case study zawarte w niniejszym opracowaniu można przyporządkować do kategorii przypadków pragmatycznych, opisujących w sposób kompleksowy typowe przykłady inicjatyw społecznych w badanych obszarach. W 2016 r. opracowano 5 studiów przypadku.

- **Wspólnotowa strategia w działaniach Dzielnicy – przykład Woli**

Kluczową przestrzenią do wspierania tego typu społecznej i obywatelskiej aktywności są struktury Samorządu Dzielnic, w których obserwujemy kształtowanie się nowego podejście do partycypacji i polityki społecznej. Polega ono na diagnozowaniu problemów i zasobów społecznych bezpośrednio na poziomie społeczności lokalnych, po to by następnie uruchamiać programy/interwencje oparte o aktywne współuczestnictwo mieszkańców. Przestrzeń pomiędzy strukturą dzielnicy a osiedla/ulicą staje się więc ważna w działaniach samorządu. To tam uruchamiane są nowe instytucje (np. domy sąsiedzkie) i innowacyjne projekty społeczne. Studium przypadku stara się bliżej rozpoznać ten społecznościowy mechanizm polityki społecznej na podstawie doświadczeń Dzielnicy Wola, której władze są bardzo dynamicznie inicjują działania we wspólnotach lokalnych.

- **Aktywiści jako moderatorzy wspólnoty lokalnej**

Tekst stanowi wprowadzenie do opisu roli jaką odgrywają społecznicy, liderzy i aktywiści w inicjowaniu działań oraz budowaniu lokalnych wspólnot w Warszawie. Na podstawie wywiadów, debat oraz obserwacji (zebranych w opisy przypadków) ukazane są przyjmowane wartości, motywacje, sposoby angażowania się i współpracy. Wypowiedzi osób zostają zestawione z prowadzonymi działaniami oraz ich osobistymi refleksjami. W studium poszukuje się odpowiedzi na pytania o mechanizmy powstawania oddolnych inicjatyw, powstawania innowacji społecznych w mieście oraz pokazuje źródła społecznej energii. Szczególnym obszarem refleksji jest przenoszenie strategii społecznościowej z internetu do realnego świata społecznego.

- **Ogród sąsiedzki – miejsce które skupia ludzi**

Ogród społecznościowy to miejsce i idea skupiająca ludzi o pragnących we wspólnym działaniu tworzyć atrakcyjną przestrzeń ogrodową. Z jednej strony pozwala wykorzystać nieużytki, tereny zaniebane z drugiej jest formą aktywizacji mieszkańców sprzyjającą edukacji i integracji społecznej. Tworzenie i utrzymanie ogrodu wzmacnia relacje sąsiedzkie, zwiększa poczucie odpowiedzialności za najbliższe otoczenie i co ważne integruje we wspólnym działaniu ludzi w różnym wieku. Tego typu aktywność łączy się też z promocją zdrowego i ekologicznego trybu życia. Ogrody społecznościowe stanowią dobrą okazję do stosowania inicjatywy lokalnej. Studium przypadku zostało opracowane na podstawie praktyk na Paca 40, Pixi na Rakowcu i Jazdowie.

- **Animacja Podwórkowa – metodyka i proces zmiany**

Animacja społeczna może przyjmować różne formy, dotyczyć różnorodnych obszarów tematycznych i terytorialnych. Jedną z ciekawych form – interesujących zwłaszcza z perspektywy rewitalizacji – jest animacja podwórkowa. Badaniem objęto działania na „podwórkach tematycznych” realizowanych w ramach Lokalnego Systemu Wsparcia na Pradze Południe. Mamy tam do czynienia z zastosowaniem podwórkowych działań animacyjnych do systemowej profilaktyki wśród dzieci i młodzieży. Badanie ma charakter superwizji pracy animacyjnej, której efektem jest metodyczne opisanie procesu animacyjnego.

- **Jazdów – zarządzanie społecznościowe**

Studium przypadku warszawskiego fenomenu społecznościowego jakim jest inicjatywa/partnerstwo/środowiska skupione wokół osiedla domków fińskich na Jazdowie. Działania tego środowiska już wielokrotnie przecierały szlak dla wypracowania różnych rozwiązań w kontaktach obywatele - samorząd. Studium podejmuje zagadnienie samoorganizacji społeczności Jazdowa, które osiągnęło wiele sukcesów w swych działaniach a teraz stoi przed wyzwaniem bycia „gospodarzem terenu”. Zmierając się z tym zagadnieniem wypracowuje unikalne zasady partycypacji które można określić jako zarządzanie społecznościowe. Analiza prowadzona jest z dwóch perspektyw: zaangażowanego lidera i doświadczonego animatora-doradcy.

Opisy badań towarzyszących i studiów przypadku znajdują się w załącznikach (odrębnych plikach).

Bibliografia

Bauman Z., *Razem czy osobno*, Kraków 2003.

Bauman Z., *Community: Seeking safety in an insecure world*, Polity Press, Cambridge 2001.

Bauman Z., *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

Baranowska A., Frankowski J., Grabkowska M., Sagan I., *Miejska Obywatelskość* (w) Raport: *Przestrzeń życia Polaków* http://www.sarp.org.pl/pliki/1908_53fdc64bb3140-pzp_spistresci_1.pdf

Biesta G., *Making Pedagogy Public. For the Public or in the Interest of Publicness*, [w:] *Problematizing of Public Pedagogy*, J. Burdick, A. Sandlin,

M. Malley (eds.), Routledge, New York-London 2014.

Bourdieu P., *The forms of capital*, w: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, (ed.) Richardson J., Greenwood, New York, 1986.

Bourdieu P., *Rozum praktyczny. O teorii działania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

Bujała A., *Więzi społeczne polskich singli*, praca doktorska, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2013.

Castells M., *Siła tożsamości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Coleman J.S., *Foundation of Social Theory*, Harvard University Press. Cambridge 1990, s. 302

Chaskin R. J., Brown P., Venkatesh S., Vidal A., *Budowanie potencjału społeczności lokalnej*, [w:] T. Kaźmierczak (red.), *Zmiana w społeczności lokalnej. Szkice o kapitale społecznym w praktyce społecznej i nie tylko*, ISP, Warszawa 2007.

de Certeau, M., *Wynaleźć codzienność. Sztuki działania*, Wyd UJ Kraków 2008.

Crow G., Allan G., *Community life. An introduction to local social relations*, Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf 1994.

Dekker P., Uslaner E. M. (eds.), *Social capital and participation in everyday life*, Routledge, London 2001.

Edwards R., Hadfield L., Lucey H., Mauthner M., *Sibling identity and relationships: Brothers and sisters*, Routledge, London 2006.

Erbel J., *Ruchy miejskie jako nowa forma zaangażowania społecznego*, „Władza Sądzenia”, nr 4.

Etzioni A., *Wspólnota responsywna: perspektywa komunitariańska*, [w:] *Komunitarianie. Wybór tekstów*, P. Śpiewak (red.), Fundacja ALETHEIA, Warszawa 2004.

Fromm E., *Ucieczka od wolności*, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 2000.

Fukuyama F., *Wielki wstrząs: natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*, H. Komorowska, K. Dorosz (tłum.), Bertelsmann Media, Warszawa 2000.

Giza-Poleszczuk A., *Przestrzeń społeczna*, [w:] *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, red. Giza-Poleszczuk A., Marody M.,

Rychard A., Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2000.

Górka A., *Małe miasta w dużych, duże w małych – wspólnoty lokalne czy alienacja w przestrzeni publicznej*, „Acta Universitatis Lodzianis – Folia Geographica Socioeconomica” 15, 2013.

Hanifan L.J., *The rural school community center*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, Vol. 67, 1916

Henderson P., *An historical perspective on community development in the UK – power, politics and radical action*, [w:] *Communities developing for health*, P. Ashton, A. Hobbs (eds.), Health for All, Liverpool 2000.

Hirsch B. J., *Social Networks and the Coping Process: Creating Personal Communities* [w:] B. Gottlieb (red.) *Social Networks and Social Support*. Sage, London 1981.

Hudson R., *Producing Places*, Guilford Press, New York 2001.

Hudzik J. P., Woźniak W., *Sfera Publiczna. Kondycja – Przejawy – Przemiany*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.

Jacobs J., *The death and life of great American cities*, Cape, London 1961.

Jałowicki B., *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.

Kaźmierczak T., *O czynnikach warunkujących partycypację publiczną i strategii jej podnoszenia* (w) *Partycypacja publiczna w praktyce. Dwa modele uczestnictwa mieszkańców w podejmowaniu decyzji*, red. A. Olech, ISP, Warszawa 2013.

Kaźmierczak, T. *Partycypacja publiczna. Pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] A. Olech (red.), *Partycypacja publiczna, O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, ISP, Warszawa 2011.
Keen A., *Kult amatora. Jak internet niszczy kulturę*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2017.

Kłosińska M., *Granice miejskość*, „Antropos?” 14/15 2010 Czasopismo naukowe przy Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Śląskiego,
<file:///Users/Bohdan/Documents/Moje%20dokumenty/WARSZAWA/warszawskie%20laboratorium/miejskość/miejskość.webarchive>

Kraft M. E., Furlong S. R., *Public Policy. Politics, Analysis and Alternatives*, CQ Press, Washington 2007, s. 26.

Krajewski M. (red.), *Deindywiduacja. Socjologia zachowań zbiorowych*, Fundacja „Bęc Zmiana”, Warszawa 2014.

Krzysztofek K., *Wprowadzenie. WEBski świat: mądrość tłumów sieciowych czy zbiorowe nieuctwo?* [w:] *Kult amatora. Jak Internet niszczy kulturę*, A. Keen (red.), Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Kubicki P., *Nowi mieszkańcy. Nowi aktorzy na miejskiej scenie*, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-a80c9c60-97f7-4915-9ac2-c595fac8d6fc/c/Pawel_Kubicki.pdf

Krasnodębski Z., *Filozofia III RP czyli od „antypolityki” do „postpolityczności*, <http://www.omp.org.pl/artukul.php?artykul=44>

Krenz R., Mocek S., Skrzypczak B., (red.) *Efekt motyla. Scenariusze rozwoju sektora społecznosciowego w Polsce*, Collegium Civitas, Warszawa 2015.

Laclau E., *Rozum populistyczny*, Wydawnictwo DSW, Wrocław 2009.

Langton S., *What is Citizen Participation?*, [w:] S. Langton (red.), *Citizen Participation in America: Essays on the State of the Art*, Lexington Books, Lexington 1978.

Lefebvre H., *The Production of Space*, Blackwell, Oxford-Cambridge 1994.

Lewin K., *Resolving Social Conflicts*, New York 1946.

Lipman M., Sharp A., Oscanyan F. S., *Filozofia w szkole*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 1997.

Maffesoli M., *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w czasach ponowoczesnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Marquand D., *Decline of the Public. The hollowing out of citizenship*, Polity Press, Cambridge 2004.

Massey D., *The Conceptualization of place. A Place in the World?*, [w:] *Place, Culture and Globalization*, D. Massey, P. Jess (eds.), Oxford University Press, Oxford 1995.

Massey D., *For Space*, Sage, London 2010.

Mendel M. (red.), *Pedagogika miejsca*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław 2006.

Mendel M., Skrzypczak B., (red.), *Organizowanie społeczności lokalnej. Doświadczenia, analizy, konteksty*, „Prace Laboratorium Innowacji Społecznej”, nr. 1, ISP, Warszawa 2012.

Mendel M., *Edukacja społeczna. Partnerstwo rodziny, szkoły i gminy w perspektywie amerykańskiej*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001.

Mikołajewska B., *Zjawisko wspólnoty. Wybór tekstów*, New Heaven 1999: The Lintons' Video Press.

MINDSPACE. *Influencing behaviour through public policy*, Institute for Government, [online:] <http://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/MINDSPACE.pdf>

Moore G., O'Brien J., *Rozwój społeczności w oparciu o zasoby. Model ABCD praktyce*, Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa 2013.

Naumiuk A., *Edukacja – Partycypacja – Zmiana w doświadczeniach i wyobrażeniach działaczy lokalnych (animatorów społecznych)*, Wydawnictwo UW, Warszawa 2014.

Nowak-Dziemianowicz M., *Czy świat człowieka ma postać narracji? O możliwościach badania, rozumienia i zmiany*, [w:] *Narracja – krytyka – zmiana. Praktyki badawcze we współczesnej pedagogice*, E. Kurantowicz, M.

Nowak-Dziemianowicz (red.), Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2007.

Nowak A. W., *Podmiot, system, nowoczesność*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2011.

Ohri A., *The world in our neighbourhood*, Development Education Association, London 1998.

Olcoń-Kubicka M., *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowe*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2009.

Oliver M., *Understanding disability*, Macmillan, London 1996.

Percy-Smith B., Matthews H., *Tyrannical spaces: young people, bullying and urban neighbourhoods*, „Local Environment” 2001, Vol. 6.

Polewczyk G., *Oswajanie obcej przestrzeni kulturowej. Przykład wsi Czerniec na Dolnym Śląsku*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2005, [online:] http://poligor.w.interia.pl/praca/new_page_5.htm (dostęp: 13.07.2014).

Przybylski W., *Problemy ruchów miejskich*, (w) *Demokratyzacja miasta* Debata Fundacji Batorego lipiec 2012, http://www.batory.org.pl/upload/publikacje/DEBATY_Demokratyzacja%20miasta.pdf

Rheingold H., *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, The MIT Press, Cambridge-London 2000.

Rewers E., *Język i przestrzeń w poststrukturalistycznej filozofii kultury*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1996.

Ross M. G., *Community Organization: Theory, Principles and Practice*, Harper & Row, New York 1967.

Robotycki C., *Historia – folklor – tradycja a kwestia „małej ojczyzny”*, [w:]

Rybotycki C., *Nie wszystko jest oczywiste*, Kraków: Universitas, 1998.

Rybicki P., *Struktura społecznego świata*, PWN, Warszawa 1979.

Ryle G., *The Concept of Mind*, Routledge, New York 2009.

Sandel M.J., *Democracy's Discontent. America in Search of a Public Philosophy*, Harvard 1998.

Sandlin J. A., Schultz B., Burdick J., *Handbook of Public Pedagogy: Education and Learning Beyond Schooling*, Routledge, New York 2010.

Senge P., Scharmer O., *Community Action Research: Learning as a Community of Practitioners, Consultants and Researcher*, [w:] *Handbook of Action Research Participative Inquiry Practice*, P. Reason, H. Brandbury (eds.), Sage Publications, London 2001, s. 241.

Skrzypczak B., *Profil animatora społecznego*, (w) *Kim jest animator społeczny*, red., P. Henzler, B. Skrzypczak, Instytut Radlińskiej, Warszawa 2006.

B. Skrzypczak, *Współczynnik społecznościowy. Edukacyjne (re)konstruowanie instytucji społecznościowych – w perspektywie pedagogiki społecznej*, Akapit, Toruń 2016

Soja E., *Postmetropolis. Critical Studies of Cities and Regions*, 2000,

Szacki J., *Obiektywizm i subiektywizm w socjologii*, [w:] *Racjonalność, nauka, społeczeństwo*, H. Kozakiewicz, E. Mokrzycki, M. Siemek (red.), PWN, Warszawa 1989.

Szlendak T., *Nefemerydy w morzu sieciowym. Ucieczka emocji z klatki postprywatności*, „Kultura i Społeczeństwo” 2006, nr 1-2

Starosta P., *Fragmentaryzacja więzi społecznej i rekonstruowanie wspólnoty w dobie globalizacji*, „Przegląd Socjologiczny” 2003, nr 2.

Taylor Ch., *Nowoczesne imaginaria społeczne*, Znak, Kraków 2010.

Theiss W., *Wstęp*, „Pedagogika Społeczna” 2011, nr 3-4.

Theiss W., *Edukacja środowiskowa – wprowadzenie*, [w:] *Edukacja i animacja społeczna w środowisku lokalnym*, W. Theiss, B. Skrzypczak (red.), Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa 2006.

Tokarczuk O., *Moment niedźwiedzia*, Krytyka Polityczna, Warszawa 2012.

Tönnies F., *Wspólnota i stowarzyszenie*, PWN, Warszawa 1988.

Urbanik-Zajac D., *„Środowisko” – historyczne czy teoretyczne pojęcie pedagogiki społecznej?* [w:] Piekarski J., Pilch T., Theiss W., Urbanik-Zajac D., (red) *Edukacja społeczna wobec problemów współczesnego człowieka i społeczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.

Wellman B., Carrington P. J., Hall A., *Networks as Personal Communities* [w:] Wellman B., Berkowitz S., (red.) *Social Structures: A Network Approach*, Cambridge University Press, Cambridge 1988.

Wenger E., *Communities of practice: learning, meaning, and identity*. University Press, Cambridge 1998.

Wnuk-Lipiński E., *Socjologia życia publicznego*, Warszawa 2006.

Giddens A., *Konsekwencje nowoczesności*, Wyd. UJ, Kraków, 2008.

Winiarski M., *Edukacja środowiskowa – istota, wymiary, aktualne problemy*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualności – perspektywy*, S. Kawula (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2002.

Young I. M., *Ideał wspólnoty i polityka różnicy*, „Praktyka Teoretyczna” 2010, nr 1.

Zukins S., *The Cultures of Cities*, Cambridge: Blackwell, Cambridge 1995.

Zybała A., *Polityki publiczne. Doświadczenia w tworzeniu i wykonywaniu programów publicznych w Polsce i innych krajach*, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2012.

Żakowska M., 2013: *Ruchy miejskie a tradycja ruchów społecznych*. „Animacja Życia Publicznego. Analizy i rekomendacje. Zeszyty Centrum Badań Społeczności i Polityk Lokalnych”.

cal.

Projekt współfinansuje m.st. Warszawa

warszawa
lokalnie